HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 5 MEI 1986 LOS NR.: ƒ 2,50

SAL SANTEN

SCHRIJVER OVER STRIJD ZONDER HELDENDOM

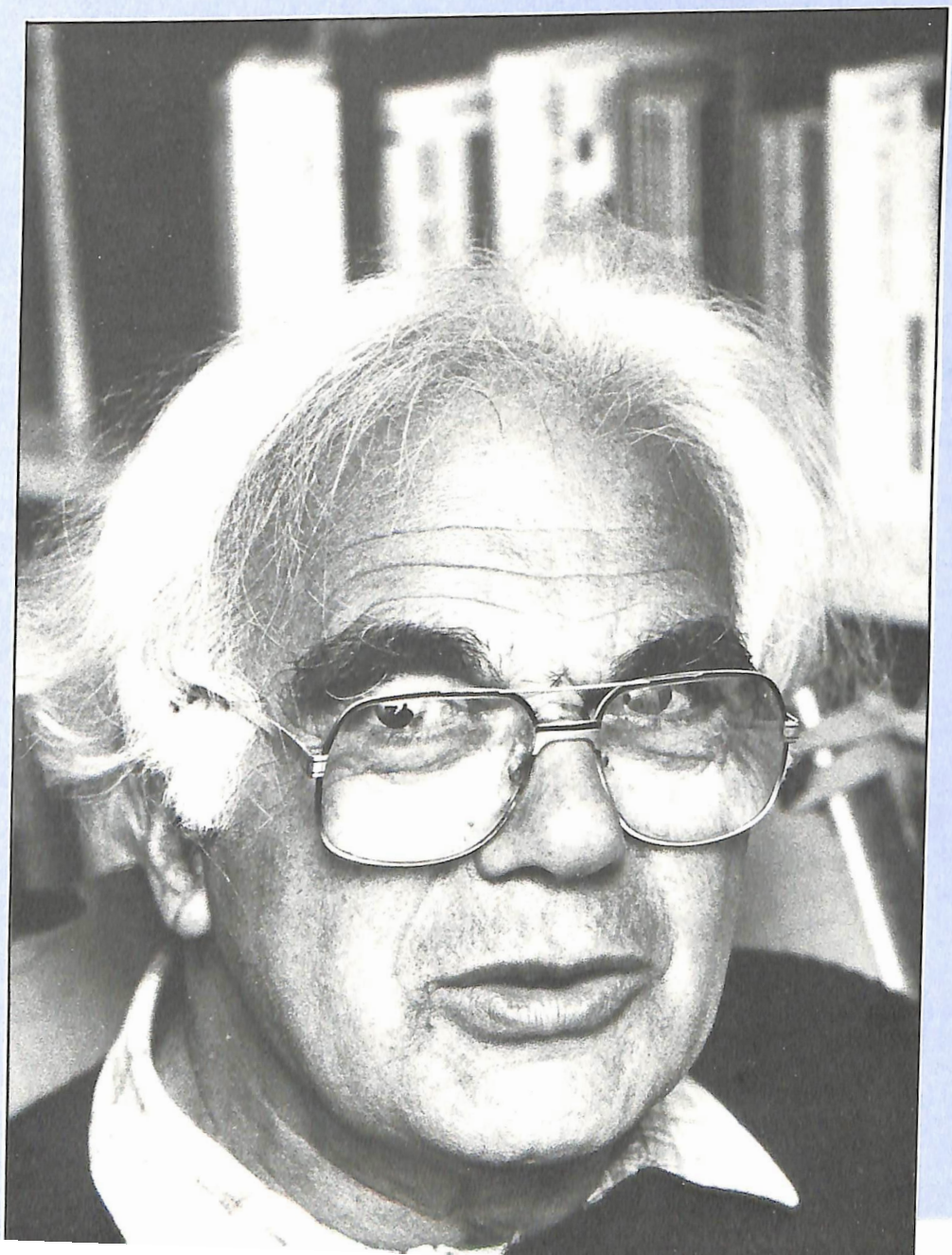

HUMANIST

Uitgave Humanistisch Verbond, verschijnt maandelijks.

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030-318145

41e jaargang,
mei 1986, nr. 5

REDAKTIE:
Hes van Huizen

VORMGEVING:
Hes van Huizen/Rik Tazelaar

MEDEWERKERS DIT NUMMER:

Bert Boelaars, Annette Fienig/Theodor Holman/Tom Jansen/Koos Meinderts/Jac van den Oort/Chris Pennarts/Martin Šimek/Ingeborg van Teeseling/Rob Tielman/Chiel Verduijn

REDAKTIEKOMMISSIE:
Henk Smit (voorzitter)/Mettha de Nachtegaal/Jan de Leede/Wim Jungman/Rina Spigt

ABONNEMENT/LIDMAATSCHAP

Een abonnement op de „Humanist" kost *f* 25,- per jaar.
De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,- per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,- per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,- per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor *f* 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist".

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist". Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

HET VOLGENDE NUMMER VERSCHIJNT HALF JUNI 1986.
KOPIJ VOOR DIT NUMMER MOET UITERLIJK BINNEN ZIJN OP 27 MEI.

DIT BLAD IS GEDRUKT BIJ BROUWER OFFSET, UTRECHT

HUMANISTISCH VERBOND

Het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond roept sollicitanten op voor de per medio 1988 vakant komende funktie van

HOOFDRAADSMAN/-VROUW

bij de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht (dienst HGV).

De huidige hoofdraadsman gaat per 1 juni 1988 met funktioneel leeftijdsontslag (FLO). De dienst HGV bestaat uit circa 50 personeelsleden, onder wie 25 raadslieden, 16 sekretarissen, 2 vormingswerkers werkzaam op het Coornherthuis, humanistisch vormingscentrum voor militairen te Zeist, en 5 personeelsleden ter ondersteuning van dit vormingswerk. De raadslieden zijn als humanistisch geestelijk verzorgers werkzaam bij de Koninklijke Marine, de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Luchtmacht. Dit gebeurt in 21 rayons verspreid over Nederland (17) en West-Duitsland (4). Om een tijdige en verantwoorde inwerkfase èn taakoverdracht te kunnen waarborgen, zal de toekomstige hoofdraadsman/-vrouw als raadsman/-vrouw medio 1987 worden aangesteld. Tijdens de introductiefase van een jaar dient deze opvolger ook geruime tijd ervaring op te doen met het werk van de humanistisch geestelijke verzorging in een rayon.

Taken:
Tot de *funktie* van de hoofdraadsman/-vrouw behoren de volgende taken:
- het leiding geven aan de dienst HGV onder inhoudelijke verantwoordelijkheid van het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond (HV);
- het koördineren van de in- en externe beleidsvoorbereiding, -ontwikkeling en -uitvoering;
- het helpen kreëren en in stand houden van optimale werk-voorwaarden voor raadslieden en sekretarissen;
- het binnen het beleid van de dienst HGV onderhouden van funktionele kontakten met de direkteur en de staf van het Coornherthuis;
- het betrokken zijn in overlegsituaties met Hoofdbestuur van alsmede funktionarissen bij het Humanistisch Verbond; met de politieke, ambtelijke en militaire leiding van het Ministerie van Defensie, alsmede met de hoofden van de andere diensten der geestelijke verzorging bij de krijgsmacht;
- de dienst HGV representeren in uiteenlopende situaties.

Funktie-eisen
- leeftijd bij voorkeur niet boven 39 jaar;
- humanistische levensovertuiging;
- demokratische grondhouding;
- aantoonbare leidinggevende ervaring;
- uitstekende mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid;
- inkasseringsvermogen;
- bekendheid met humanistisch geestelijke verzorging en/of relevante werkervaring;
- opleiding op universitair of gelijkwaardig niveau;
- in het bezit van of bereidheid tot studie voor het diploma geestelijk verzorger van het Humanistisch Opleidings Instituut te Utrecht;
- bezit van rijbewijs BE;
- goede gezondheid.

Selektie en voordracht:
Na een selektie van kandidaten door diverse geledingen, geschiedt de aanstelling tot hoofdraadsman/-vrouw op voordracht van het Hoofdbestuur door de Minister van Defensie.

Salariëring:
Deze geschiedt bij indiensttreding als raadsman/raadsvrouw – afhankelijk van leeftijd en aantal dienstjaren – tussen *f* 3805,– en *f* 6837,– per maand en na aanstelling tot hoofdraadsman/-vrouw tussen *f* 6969,– en *f* 9495,– per maand.
Een informatiepakket is te verkrijgen bij het Bureau Hoofdraadsman op onderstaand adres.
Sollicitaties – voorzien van motivering en curriculum vitae – binnen veertien dagen na het verschijnen van dit blad te zenden aan de Hoofdraadsman, dr. J. F. Sinke, Oranje Nassaulaan 71 te Zeist, postcode 3708 GC, telefoon 03404-14436.

Het bestuur van het verzorgingshuis LIORNEHUIS
te HOORN.
aangesloten bij de Humanistische Stichting Huisvesting Bejaarden, roept sollicitanten op voor de funktie van

HUMANISTISCH GEESTELIJK RAADSVROUW/MAN

Aangeboden:
Een aanstelling van 10 uur per week.
Salariëring overeenkomstig de bestaande richtlijnen.

Gevraagd:
Het diploma H.O.I.
Gegadigden dienen in de omgeving van Hoorn te wonen. De aanstelling geschiedt in overleg met het Humanistisch Verbond.
Informatie over de funktie kunt u verkrijgen bij de direkteur van het Liornehuis, de heer Ph. J. de Vries, tel: 02290-16446.
Schriftelijke sollicitaties dienen gericht te worden aan het bestuur van het Liornehuis, Westfriesehof 153, 1624 HG te Hoorn, binnen twee weken na het verschijnen van dit blad.

12.000 KM PEDDELEN VOOR HIVOS

Half maart vertrokken ze, uitgewuifd door minister Schoo. Over twee jaar hopen ze terug te zijn en dan zo'n 12.000 kilometer afgelegd te hebben. Per kano. Als u dit leest, peddelen Heleen en Michael Barak zo halverwege Straatsburg.

Via de Zwarte Zee naar Cyprus en dan Israël en het Suez-kanaal. Vandaar met een schip naar Pakistan en peddelen door en langs India, Bangla Desh, Birma, Thailand, Maleisië naar Indonesië. Einddoel is het eiland Lombok. Daar draait een visserijprojekt (zie elders op deze pagina) dat wordt gesteund door HIVOS, het humanistische instituut voor ontwikkelingssamenwerking. Heleen en Michael hopen via hun avontuurlijke tocht op aandacht (en daardoor steun) voor dit visserijprojekt op Lombok.

Om aan voldoende geld te komen, hebben beiden huis en haard verkocht. Zo'n lange reis hadden ze al lang in gedachten en het HIVOS-projekt sprak hen genoeg aan om hun reis ook zo'n konkreet (en goed!) doel te geven. Spannend wordt het in ieder geval wel, ongevaarlijk is het zeker niet. Veel is nog onzeker. Ze hebben nog niet overal toestemming voor doorvaart, maar verwachten dat dat wel zal lukken. Heleen en Michael peddelen zich een weg naar Lombok en hopen op uw steun.

Behalve uiteraard veel belangstelling onderweg, schrijven zij elke drie maanden een nieuwsbrief voor het thuisfront. Daarnaast is er bij HIVOS een miniatuur-prauw van zilver te koop. Ook hiervan is de opbrengst bestemd voor het visserij-projekt.

Wie deze avontuurlijke tocht wil volgen, kan de nieuwsbrief van Heleen en Michael ontvangen door minimaal 30 gulden over te maken op giro 716.000 van HIVOS te Den Haag onder vermelding van „Lombok-visserijprojekt".
Wilt u het zilveren miniatuur, (ontworpen door zilversmid Jaap Rolf) hebben en zo dit projekt steunen, dan moet u 120 gulden overmaken op dezelfde girorekening, onder vermelding van „een bootje voor Lombok".(HvH)

DE VISSERSBOTEN VAN LOMBOK

De meeste vissers op Lombok varen in sampans. Dat zijn prauwen van uitgeholde boomstammen met roeispanen of een zeil. De boten zijn niet zeewaardig en de vissers moeten dus vlak onder de kust blijven. Veel vissers, weinig viswater, dus de spoeling is dun. Daarbij komt nog dat in de moessonperiode door de harde wind helemaal niet kan worden gevaren. Door deze omstandigheden verdienen de vissers van Lombok nauwelijks genoeg geld om te kunnen leven.
HIVOS heeft daarom een krediet- en trainingsprogramma opgezet. Hierdoor kunnen de vissers als zij in de moesson niet varen, de grond bewerken. Ook worden de kredieten gebruikt om de vissers in staat te stellen hun eigen visgerei aan te schaffen.
Maar misschien wel het belangrijkste deel van het programma is het bouwen van nieuwe boten.
Hiervoor is een vissersboot ontwerpen die past in de traditie van de Lombokse vissers. Botenbouwers worden opgeleid om de zeewaardige boten te kunnen bouwen.

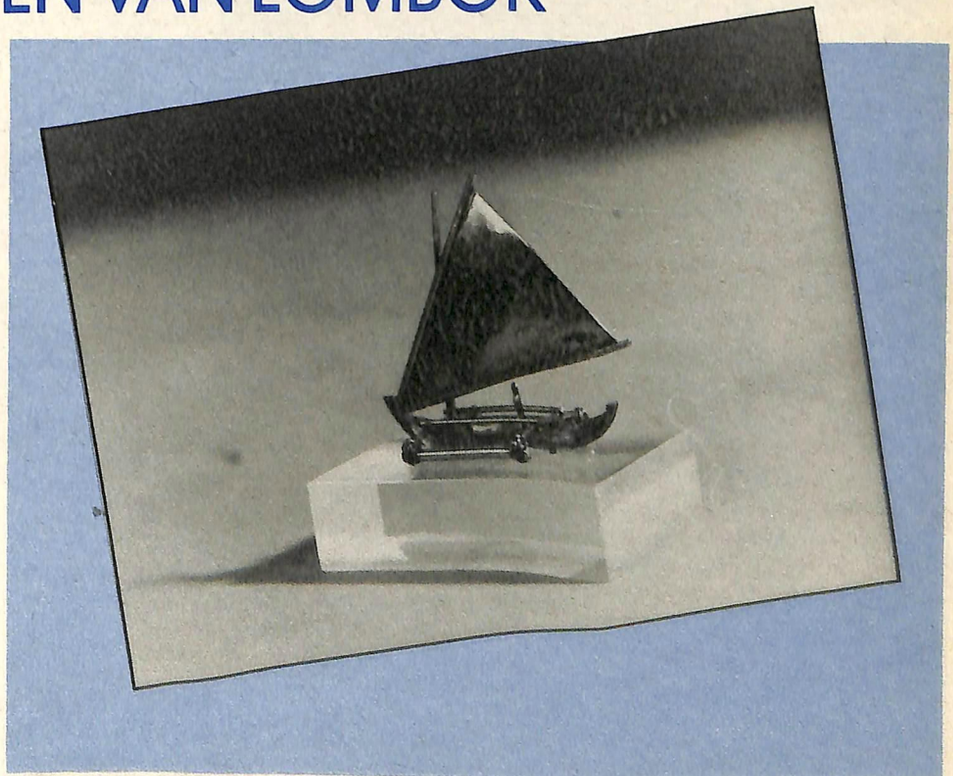

VROUWEN BEKENDEN

Eind maart werd voor de zesde keer de landelijke vrouwendag van het Humanistisch Verbond gehouden. Op deze dag stond de positie van de vrouw in verschillende levensbeschouwingen centraal. Onder het thema „Vrouwen bekennen kleur" vertelden vertegenwoordigsters van de islam, hindoeïsme, winti, christendom en ook humanisme hoe het is gesteld met de rol van de vrouw.
Daarnaast was er een kleine informatiemarkt, toneel, dans en muziek. Een dag vol ontmoeting dus.

Als eerste werd de rol van de vrouw in het Humanistisch Verbond belicht. Die is niet zo best, maakte Grietje Santing-Eleveld duidelijk: „Vrouwen bestaan nauwelijks binnen het Verbond". In boeken van bijvoorbeeld Van Praag, Lips en Ten Have komt het woord vrouw zelfs nauwelijks voor. En dan eigenlijk alleen maar in rolbevestigende situaties. In het humanisme staat de mens centraal. „Maar hoe komt het dat deze mens naar voren treedt als man," vroeg Grietje Santing-Eleveld zich af. Waarom heeft de vrouw geen duidelijke plaats gekregen in het jubilerende HV. Waarom heeft de vrouw die plaats niet genomen?"
Volgens haar is er vooral behoefte aan een ander mensbeeld. In dit verband wees zij op de mannelijke en vrouwelijke aspekten in ieder mens. Het mannelijke overheerst daarbij veel te veel.

„We moeten zoeken naar een nieuwe harmonie tussen het mannelijke en vrouwelijke in ieder mens, bewuster worden van onze behoeften. De ontmoeting met vrouwen uit andere kulturen zal ons hierbij kunnen helpen," zo stelde Grietje Santing-Eleveld.

De tweede vrouw die kleur bekende was Birten Lostor. Zij gaf enige informatie over de positie van de Turkse vrouw in de islam. De Koran gaat uit van het mannelijk perspektief. Er zijn ook rechten voor de vrouw, maar het uitgangs-

Arie den Broeder doktor in de sociale wetenschappen

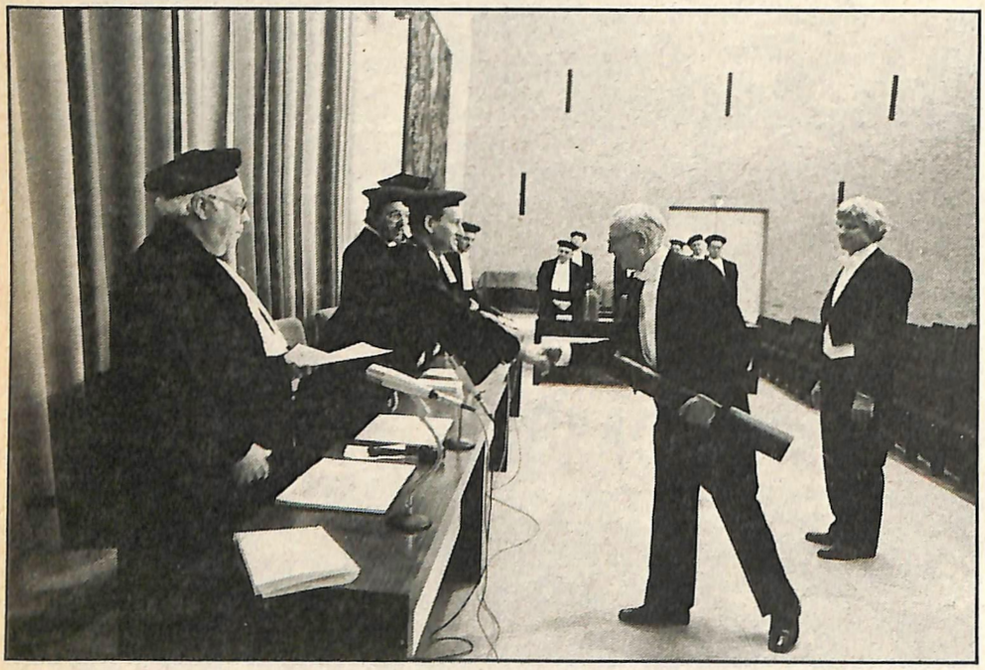

Op 10 april promoveerde hoofdbestuurslid Arie L. den Broeder op het proefschrift „Bestuurbaarheid van de sociale zekerheid". Als plaatsvervangend direkteur-generaal voor sociale zekerheid bij het ministerie van Sociale Zaken kent hij het sociale zekerheidspakket op zijn duimpje. De vele wetten en instanties op dit gebied hebben er de laatste jaren zo'n ingewikkelde brei van gemaakt, dat een gewoon mens er bijna niet meer uitkomt. In zijn proefschrift ontvouwt Arie den Broeder een eenvoudiger stelsel voor de sociale zekerheid en een betere organisatie die dichter bij de mensen staat. Uitgeverij Kluwer heeft een handelseditie van dit werkstuk op de markt gebracht. De promotie vond plaats aan de Katholieke Hogeschool Tilburg, waar de plechtigheid zowel werd geopend als gesloten met het gebed.
Elk proefschrift gaat vergezeld van stellingen. De kersverse doktor in de sociale wetenschappen was daar in Tilburg niet zuinig mee. Hij had er vijftien, waaronder de volgende:

- De emancipatie van de vrouwen is ten zeerste gebaat bij een verzelfstandiging van inkomensvorming, zowel in de primaire als in de secundaire sfeer. Op dit punt zijn nog weinig vorderingen gemaakt.

- De verdeling van subsidies en andere overheidsgelden over confessionele en humanistische organisaties en instellingen is, gelet op de omvang van de aanhang en cliëntèle van de verschillende geestelijke stromingen, een bevoordeling van voorzieningen op confessionele grondslag.

- Vanuit een humanistische antropologie, die de zelfbeschikking en de eigen verantwoordelijkheid van de mens centraal stelt, wordt sociale begeleiding (evenals medische of geestelijke) begeleiding van cliënten niet beschouwd als bevoogden of sturen, maar als ondersteunen en terzijde staan van mensen bij hun zelfstandige pogingen tot veranderen of aanvaarden van de situatie waarin zij terecht zijn gekomen.

- De beperking van de toegang van homofiele of lesbische onderwijzers en leraren tot het christelijk onderwijs wordt ten onrechte voorgesteld als een gevolg van strijdigheid tussen twee grondrechten, dat van gelijke behandeling (artikel 1 Grondwet) en dat van vrijheid van onderwijs (artikel 23 lid 2 Grondwet), omdat het laatste niet in het geding is. Bovendien valt niet goed in te zien, waarom in het gegeven geval het tweede grondrecht op een ondergeschikt punt zou mogen derogeren aan het eerste.

KLEUR OP HV-DAG

punt is ongelijkheid. Met een aantal voorbeelden illustreerde zij deze ongelijkheid.
Dat gaf aanleiding tot een felle reaktie van een andere Turkse vrouw. Zij benadrukte dat vóór dat de Koran was geschreven, de vrouw geheel rechteloos was en dat de Koran daar veel in heeft veranderd. Ook is er een groot verschil tussen de theorie en de praktijk van de islam.

Na deze uiteenzetting over de islam was het woord aan Amrita Sietaram die de zaal iets vertelde over het Surinaamse hindoeïsme.
Afwijkend van andere wereldgodsdiensten zoals b.v. het christendom, de islam of het boeddhisme, heeft het hindoeïsme geen bepaalde stichter gehad. Over een periode van vijfduizend jaar groeide het hindoeïsme langzamerhand, waarbij het religieuze en kulturele bewegingen van India assimileerde en in zich opnam. Daar hebben vooral grote wijsgeren een bijdrage aan geleverd. Het hindoeïsme bezigt geen Bijbel of Koran, waar men zich bij meningsverschillen op kan beroepen. Het is in de eerste plaats een bepaalde levenswijze, een manier van leven. Heel het maatschappelijk funktioneren van zowel het individu als de groep, wordt door de kultuur en de religie gereguleerd.
Vrouwen speelden in het vroegere hindoeïsme in India een zeer aktieve rol. Later is haar betekenis zeer achteruit gegaan. Gandhi heeft dat isolement van de hindoestaanse vrouw weer doorbroken. Amrita Sietaram had voor het publiek nog een mooi Indiaas gezegde in petto dat luidt: „De naties die hun vrouwen minderwaadig behandelen, zullen worden geknecht door vreemde machten."

De laatste die iets vertelde over haar levensovertuiging was Urmy Macnack. Ook zij is Surinaamse, en aanhangster van Winti, een komplex geloof in goden, geesten en magisch-religieuze praktijken bij de Surinaamse creool. Winti komt van wind en hiermee wordt aangegeven dat goden en geesten net als de wind onzichtbaar zijn en zich even snel kunnen verplaatsen. Urmy Macnack benadrukte de centrale plaats die Aisa, de moeder Aarde God inneemt: „Aisa is een vrouwelijke God, ondergeschikt aan de Oppergod. Ze openbaart zich meestal bij vrouwen."
Aisa is een symbool van harmonie, vruchtbaarheid en strijdbaarheid. Deze eigenschappen van de hoofdgod zijn een afspiegeling van de positie van de Surinaams Creoolse vrouw.

's Middags werd er in kleine groepjes verder gediskussieerd over alle verschillen en overeenkomsten tussen de levensovertuigingen. Hoewel dan al meer dan de helft van de bezoeksters is vertrokken, is hoofdbestuurslid Anneke Krijnen goed over deze dag te spreken. Zij ziet het als een aanzet tot een verdere samenwerking met organisaties van etnische en kulturele groepen.

LIJSTTREKKERS OP HV

In de vorige Humanist besteedden wij uitvoerig aandacht aan wat de lijsttrekkers van de vier grootste partijen een zaal vol jubilerende humanisten hadden te vertellen.
Ze deden enige boeiende uitspraken, en misschien gaf het menig lezer van de Humanist een mogelijkheid om vanuit humanistisch perspektief een keuze te maken voor de verkiezingen op 21 mei. Maar de keus is natuurlijk groter dan enkel PvdA, VVD, D66 (of CDA?).

Er zijn ook enkele kleine partijen die in aanmerking komen. Reden voor de redaktie van het HV-radioprogramma het Voordeel van de Twijfel om ook de lijsttrekkers van deze partijen aan het woord te laten. Maar ook de „grote" lijsttrekkers worden nog eens aan de tand gevoeld. HV-radio houdt een hele serie lange gesprekken met zeven niet-konfessionele politieke partijen.
Inmiddels zijn vijf van deze gesprekken al uitgezonden. U kunt nog op 5 mei en 12 mei afstemmen op respektievelijk Ed Nijpels (VVD) en Joop den Uijl (PvdA).
Hieronder volgen enige uitspraken die Andrée van Es (PSP) en Ria Beckers (PPR) deden voor HV-radio.
Andrée van Es over het belangrijkste punt van de PSP: „Een maatschappij vormgeven waarin niemand meer een veracht of een geknecht wezen is. Eén van de oprichters van de PSP heeft eens gezegd: „de enige ideologie die de PSP inspireren kan, is de ideologie van de bevrijding van de mens." En wat als een rode draad door dat partijprogramma heenloopt is (en dan moet je het vaak op hele konkrete punten zoeken) inderdaad steeds weer die vorm proberen te vinden waarop je kan garanderen dat er niemand afhankelijk is of onderdrukt wordt door een ander.(–)
Dat is waar het iedere keer weer op neerkomt, het bestrijden van de onterechte superioriteit van de ene groep mensen tegenover de andere groep mensen."(–) Als alternatief voor het met geweld oplossen van konflikten in de wereld ziet Andrée van Es in de eerste plaats de noodzaak dat er veel minder wapens gemaakt moeten worden.
„Wat je nu ziet is dat er in de Verenigde Staten, en in de Sovjet Unie, maar ook in Europa sprake is van een enorme wapenproduktie. Wapens die voor een heel groot deel worden uitgevoerd naar de Derde Wereld. Wat krijg je dan? Dat de verschillende partijen in konflikten die daar zijn van wapens worden voorzien. Die wapenleveringen worden tot een enorme hoogte opgejaagd. Er is dus nergens überhaupt een kans om konflikten geweldloos op te lossen, domweg omdat er van het begin af aan verschrikkelijk veel wapens gedumpt worden aan beide kanten."
De PSP streeft ook naar een herverdeling van arbeid. De werkweek zou daarvoor teruggebracht moeten worden tot 25 uur. Welke voordelen levert dat op? Andrée van Es; „In mijn overtuiging heeft dat enorme voordelen, omdat je dan praat van een situatie waarin je echt eens een keer in staat bent om het betaalde en onbetaalde werk te herverdelen over mensen. Nu is het zo dat veel

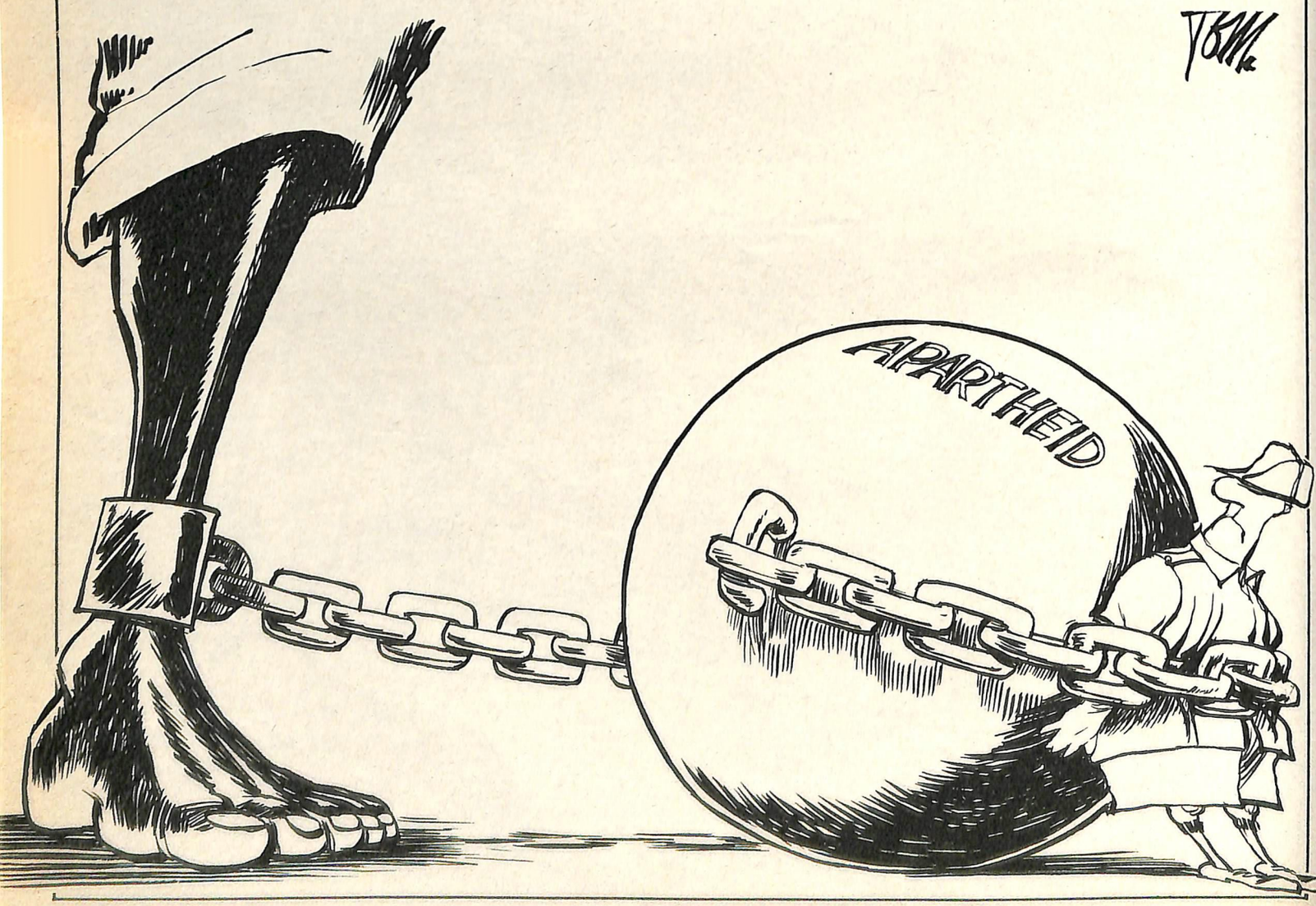

-RADIO

mensen 40 uur of meer, sommigen iets minder, betaald werken buitenshuis, en dat zijn over het algemeen de mannen. Heel veel vrouwen doen het werk binnenshuis, het onbetaalde werk, het verzorgende werk en het vrijwilligerswerk. Dat heeft tot konsekwentie dat vooral vrouwen hun hele leven in de situatie zitten van ekonomische afhankelijkheid. Ze zijn wat hun geld betreft afhankelijk van een kostwinner, meestal de man. Waar ik naar streef is een situatie waarin iedereen, ieder individu, ekonomisch zelfstandig is, dus zelf in haar of zijn inkomen kan voorzien, en vervolgens ook zelf een deel van het noodzakelijke betaalde werk kan doen, maar ook een deel van het verzorgende, huishoudelijke werk en een deel van het vrijwilligerswerk. Je bent bij wijze van spreken niet bij je geboorte al door je geslacht voorbestemd voor één van de soorten werk. Ik ervaar het zelf als één van de meest bevrijdende dingen voor mezelf dat ik dagelijks weer merk dat ik me heb kunnen onttrekken aan mijn voorbestemming."

PPR-lijsttrekker Ria Beckers (midden) wordt geïnterviewd door Rina Spigt (links) en Ruud Jans

Tot slot, over het goede in de mens zei Andrée van Es in het radio-interview: „Ik denk dat uiteindelijk mensen veel beter zijn dan er nu vaak gezegd wordt dat ze zijn. Of ze puur goed zijn, daar durf ik geen uitspraak over te doen. Maar ik zie wel dat wij nu in een maatschappij leven waarin vooral slechte kanten van mensen worden benadrukt en naar boven worden gehaald. Waar het politiek om gaat is om een voorwaarde te scheppen zodat er juist weer ruimte is voor de goede kanten van mensen en voor de onderlinge verbondenheid, en niet juist dat egoïsme. Dat is eigenlijk iedere keer heel erg de kern waar het steeds weer op neerkomt. Dat is waarom het voor mij niet uitmaakt of het nou gaat om de verdediging van een positie van iemand die in een gevangenis of in een psychiatrische inrichting zit, of dat het gaat over noodzakelijke bevrijding van de Derde Wereld uit de klauwen van de westerse wereld. Uiteindelijk gaat het erom, heel diep, dat niet iemand beter, rijker, sterker of superieur hoort te zijn ten opzichte van een ander."

Een citaat uit het verkiezingsprogramma van de PPR: „Het funktioneren in een dergelijke open partij stelt eisen aan de kwaliteiten van PPR politici. Het moeten gewone mensen blijven en geen, tot politieke dieren gereduceerde vakidioten die hun persoonlijkheid ondergeschikt maken aan hun funktie of de kultuur van hun partij. Ze kennen de samenleving niet alleen uit rapporten, ze vergaderen niet tot de dood er op volgt, maar nemen de tijd om gewoon te leven." Ze blijven kortom herkenbaar voor mensen die niet-konfessioneel in de politiek zitten.
De PPR, een kleine partij, onderdeel van wat klein links heet in de politiek. Wordt de PPR ooit groot? Ria Beckers: „Ik zeg wel eens „Klein-links is eigenlijk uitgevonden om ons in de hoek te zetten." Ik denk dat je je allereerst zou moeten afvragen of het niet zo groot zijn, het klein zijn, betekent dat je niet integer zou zijn, dat je geen invloed zou hebben. Ik zie invloed als iets heel anders dan alleen maar een groot aantal zetels in het parlement. Ik denk ook dat dat heel anders ligt. Een echt grote partij zal de PPR nooit worden. Wij hebben een program dat zeer konsekwent is, wat nogal wat vraagt van mensen.
Over de vredespolitiek zegt de lijsttrekker van de PPR in het interview op de HV-radio: Het is duidelijk dat de huidige bewapening, die bewapeningswedloop, terug moet, dat die omgebogen moet worden. We hebben de laatste vier jaar als aangrijpingspunt eigenlijk de kruisraketten gehad. Dat ging niet alleen om de kruisraketten. Kruisraketten is dat scharnierpunt waardoor je inderdaad, als Nederland daarop nee zou zeggen, openingen krijgt om met anderen te gaan praten om die wapenwedloop om te buigen. Het volgende punt gaat dan van kernwapens naar überhaupt de afschrikkingsstrategie zelf. Punt twee is dat je naast die wapenwedloop zou moeten doen aan konfliktbeheersing, wereldwijd. Dat betekent dus dat je de VN moet versterken, bevoegdheden moet geven, zodat konflikten die waar ook ter wereld uitbreken, in eerste instantie politiek of als het moet ekonomisch opgelost worden. Dan krijg je dus in dat kader hoogstens nog een verdediging die territoriaal is, het eigen gebied omvat, zodat men alleen maar zijn eigen grenzen hoeft te verdedigen tegen een eventuele aanval, totdat er een oplossing is gevonden, totdat een VN zich ermee bemoeit. Die twee zaken (die wapenwedloop terugdraaien en verder die internationale konfliktbeheersing opbouwen, de VN versterken, legers beschikbaar stellen en dus onze legers een andere taak geven, namelijk beschikbaar stellen als vredesleger voor de Verenigde Naties), die twee dingen zouden de komende jaren naast elkaar moeten gebeuren. En verder natuurlijk het afbreken van de blokken, het overleggen met landen door NAVO en Warschau-pact en niet-gebonden landen heen om die strategie van de grond te krijgen." (HvH)

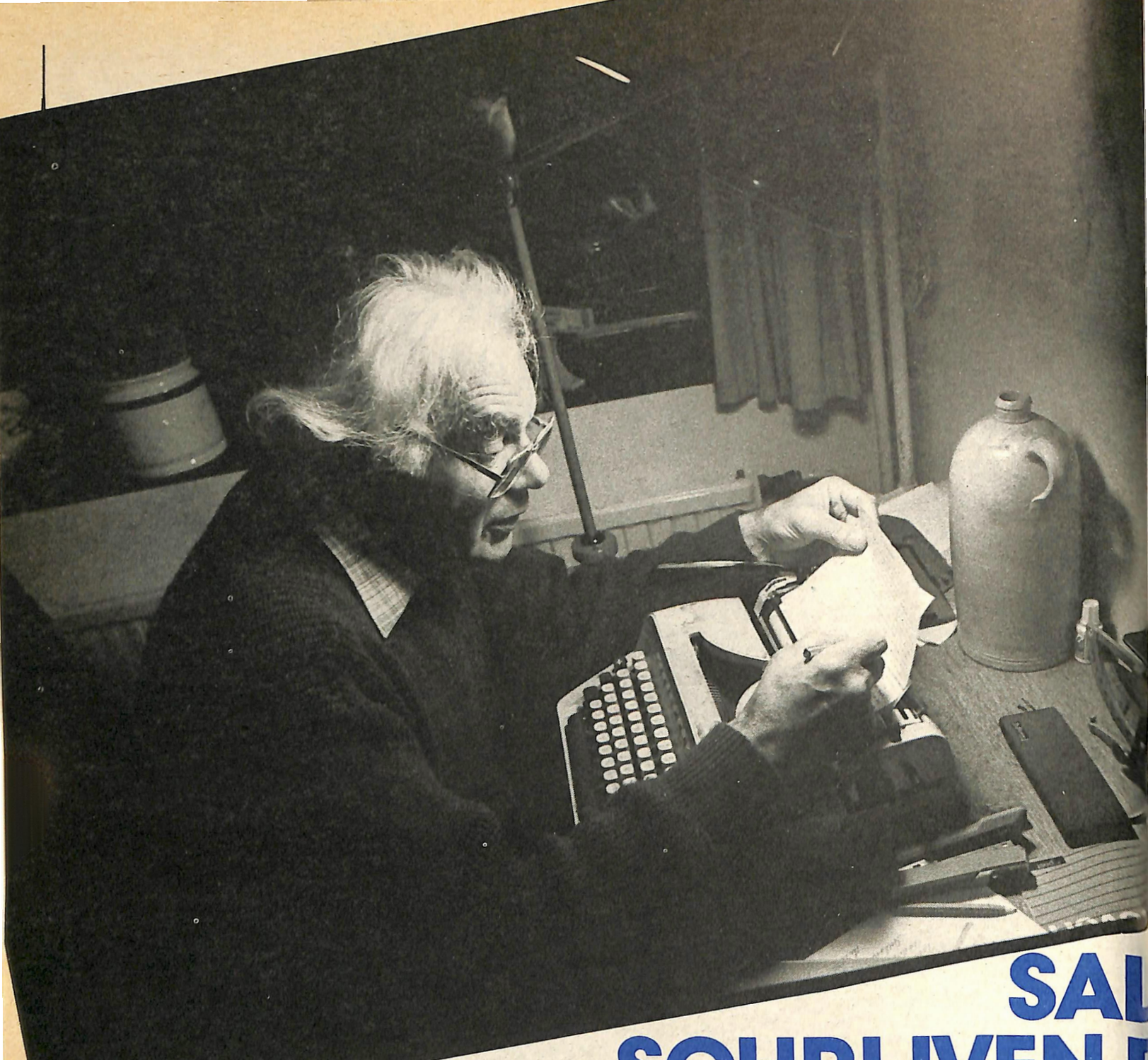

Foto: Chris Pennarts

SAL
SCHRIJVEN
HER-BELEVEN EN DA

Hij is zenuwachtig. Onzeker en verlegen. Zoals ik hem uit zijn boeken heb leren kennen. Indrukwekkende boeken. Simpel en helder geschreven. Verhalen over een bang, beetje eenzaam jodenjongetje in een Amsterdamse arbeidersbuurt. Over strijd zonder nadruk, zonder heldendom. Over autoriteiten die je vertrappen en gebruiken, maar die je desondanks bewondert. En vooral over de diepe dankbaarheid als iemand aardig voor je is. Persoonlijke verhalen, maar tegen een politieke achtergrond. AJC, de oorlog en het verzet, de Vierde Internationale, de oorlog in Algerije, de val van de Rode Burcht, de kernwapens.
Een vol leven. „Ik heb mijn portie ruimschoots gehad, dacht ik", zegt de zeventigjarige schrijver cynisch.

„Ik denk dat de aandacht voor de Tweede Wereldoorlog afgeleid is. Mensen zijn bang voor de Derde. Maar daarmee bezig zijn betekent dat je de mogelijkheid aanwezig acht dat hij er komt. En dat is bedreigend. Dus lees en denk je over de vorige. Zogenaamd om ervan te leren. Alhoewel ík dat niet geloof. Het is afschuiven van angst. Afschuiven van verantwoordelijkheid ook.

Verleden teruggeven

Ik heb het niet kunnen opbrengen, Shoah van Claude Lanzmann te zien. Zoiets is een marteling voor mij, en voor heel veel mensen. Het is alsof van je wordt

SANTEN: ETEKENT T SNIJDT

verlangd te kijken naar de doodsstrijd van een familielid dat op een verschrikkelijke manier is gestorven. Dat is goed voor artsen die ervan moeten leren, niet voor overlevenden. De film is ongetwijfeld een dokument voor het nageslacht. Maar voor wie een nabestaande is, is het een zelfkwelling. Mijn kinderen hebben wel gekeken. Zij zijn een generatie later en voelen waarschijnlijk de behoefte om te ontdekken hoe verschrikkelijk het is geweest.
Ikzelf vertel andere verhalen. Daar lijden mensen tussen de regels door. Mijn motivatie is ook anders. Ik wil mijn lezers geen angstdromen bezorgen, geen afschuw. Ik wil ze juist hun verleden

Nu wilde ik toch echt naar huis. Het leek alsof Duivenoord het voelde, en hij vroeg: „Hoe is het je broer gegaan? Die heb ik toen eens ontmoet, weet je wel?" Ik schudde het hoofd, maakte met mijn handen een verloren gebaar. „Ook al", zei hij. „Net als je familie zeker?"
Ik knikte. In godsnaam, als hij daar maar niet over doorzaagde, en ik stond op. „Jij bent gemengd gehuwd, hè?" wilde hij weten terwijl hij ook opstond. „Ja." „Dan heb je geluk gehad. Jullie waren allemáál voor de dood opgeschreven, alleen was Hitler nog niet aan jullie toe toen de oorlog was afgelopen." Ik zweeg. Liep naar de deur. Duivenoord ging voor mij staan. „Ik ben eenzaam, zonder wijf, en mét mijn dronken harses", sprak hij als in gedachten voor zich uit, „maar wie er van jullie goed door is gekomen moet ook wel eenzaam zijn."
Sal Santen: „Een geintje"-Arbeiderspers 1975

teruggeven. Pasgeleden belde een mevrouw uit Schoorl. Zij vertelde, hevig aangegrepen, dat ze haar jeugd weer voor zich had gezien. Dat ik mensen en situaties van toen levend had gemaakt. Want dat missen mensen. Er is gewoon niks meer, alles is grondig vernield. En in dat proces zijn ook de goede dingen verdwenen."

Is dat de reden dat je schrijft?
„Ik zoek naar de wortels van mijn leven. Ik koppel herinneringen aan de emoties die zij oproepen als ik erover schrijf. Zo verbind ik het verleden met het heden. Daardoor krijgen gebeurtenissen een plaats en wat geplaatst is, is hanteerbaar geworden. Dat betekent voor mij een bevrijding. Maar daarvóór zit een pijnlijke konfrontatie met het lot. Schrijven betekent her-beleven en dat snijdt. Soms meer dan ik hebben kan. Dan loop ik op pijn. In *„Jullie is jodenvolk"* heb ik twee soorten dood bij elkaar gebracht. De dood van Saartje, waar wij als gezin eigenlijk nooit overheen zijn gekomen. En de dood van die zes miljoen, waar de wereld eigenlijk nooit echt bij heeft stilgestaan omdat het er zo veel waren. Daardoor bevroor elk gevoel. Maar bij die zes miljoen hoorde mijn hele familie. Ik moést dus een manier van verwerking vinden. Daarom heb ik die twee soorten rouw verbonden. Maar al schrijvend doorleefde ik weer dat mijn moeder werd opgepakt. Ik stond toen voor de keuze: met haar meegaan of bij Bep en ons kind blijven. Dat nog een keer meemaken, was bijna te veel."

Is het het waard om door zo'n hel te gaan?
„Dat vraag ik me ook wel eens af", zegt de schrijver bitter grinnikend, „vooral als je boeken verramsjt worden. Maar je doet het, dus zal het wel nodig zijn. Ik wil alles vertellen, de zaken op een rijtje zetten. Daar heb ik het schrijven voor nodig."

Waarom moet je je verantwoorden?
„Als je dat niet doet, ben je geen mens. Iémand moet toch vertellen hoe het gegaan is met mijn familie! Als ik niet over ze schrijf zijn ze gewoon een paar van de zes miljoen. Door mijn pen hebben ze hun namen, gezichten, karakters terug gekregen. Ik ben dat aan ze verschuldigd. Omdat ik leef en zij niet. Ik moet getuigen van hun dood én van hun leven. Anders hebben ze nooit bestaan. Want er is niemand behalve ik die nog aan ze denkt, kán denken. Alle vrienden en familie zijn dood. Ik ben overgebleven, ik moet iets doen. Ik moet dat vergaste leven weer terughalen."

Mensen veranderen

„Natuurlijk is het ook een stukje geschiedschrijving. Wat ik trouwens heel belangrijk vind voor een schrijver. Een schrijver getuigt van zijn tijd. Als hij dat niet doet is hij een verhaaltjesverteller, geen schrijver. Ik probeer mijn tijd door te geven. Met behulp van het woord. Liever nog was ik schilder geworden. Dan had ik beter kunnen laten zien hoe het er toen uitzag. Want dat is wat ik probeer. Mensen een tekening te geven in hun hoofd. Kijk, alles gaat over de relaties tussen mensen. Dat boeit me ook het meest. Eén van de mooiste boeken die ik ken is Cervantes' Don Quichote. Dat heeft alles ineen. Een beeld van die tijd, met alle waarden en normen die erbij horen. En het gaat over wat mensen met elkaar hebben. Dat vind ik prachtig. Alhoewel ik niet optimistisch ben over menselijke verhoudingen. Mensen zijn afhankelijk van elkaar. En toch trappen ze het liefst hard naar beneden. Daar worden zelfs hele psychologieën voor ontwikkeld. Ideeën over waarom het ook juíst is dat mensen ongelijk zijn. Meestal gebaseerd op angst. Daar komt vaak minachting uit voort. Ik vind wel dat dat snel moet veranderen, ja. Anders komen we geen stap verder."

Is het mogelijk om mensen te veranderen?
„Jazeker. Als dat niet kon zou alles zinloos zijn. Dan zou écht álles zínloos zijn. Iemand is te veranderen met een boek. Of door een gesprek, een ontmoeting, een psycho-analyse. Kijk maar naar mij. Ik ben „geheeld" uit de spreekkamer gekomen. Als het dus met individuen mogelijk is, moet dat voor grote groepen ook kunnen. Je verandert mensen door de maatschappelijke verhoudingen te veranderen. Dan geef je ze de kans zich anders te gedragen. Daar geloof ik wel in. Als ik dat niet deed, dan geloofde ik niet meer in het leven."

Maar voordat je mensen kunt veranderen moeten ze dat eerst zelf willen...
„Welnee. Mensen veranderen alleen als ze moeten. Als ze zich in deze maatschappij niet meer kunnen handhaven. Ik heb het idee dat met de dag meer mensen op dat punt komen. Het punt waarop je niet meer voor- of achteruit kan. Alleen omhoog, verder. Kernwapens, ernstige bezuinigingen, aantasting van allerlei zekerheden. Volgens mij duurt het niet lang meer." ▶

Hoe lang kun je je eigen gevoelens en ideeën aan de kant zetten? Hoe lang kun je blijven toestaan dat je zelfvertrouwen wordt afgepeld? Ik heb het bijna 25 jaar uitgehouden. Toen was ik op, ben ingestort.

We zitten in zijn werkkamer op de eerste verdieping. Boeken, boeken. Kasten, dozen, stapels. De schrijver ertussenin praat net hard genoeg om te kunnen verstaan. Veel lange pauzes, brokken van zinnen. Altijd in de verdediging, onmiddellijk bereid dingen terug te nemen. En de houding van de verlegenen: wedervragen stellen, opeens overstappen naar een ander onderwerp. Alleen over politiek is hij vrij zeker. Komt daar ook steeds weer op terug.

„Ik ben in mijn denkwijze niet veranderd. Het kapitalisme kan nooit het eindstation zijn. De mensheid ontwikkelt zich veel te snel. In de toekomst is geld of bezit helemaal niet zo belangrijk meer. Wat dan telt, zijn hersenen en vooral verstand van informatica. Ik ben ervan overtuigd dat dat een reden zal zijn om de zaken gelijker te verdelen. Zoals het eigenlijk zou moeten. Maar ik geloof ook dat de mensheid tenondergaat als die verdeling niet plaatsvindt. Dan wordt de bom gebruikt."

Geloof in solidariteit

„Het zal nog vele eeuwen duren voordat de mensheid werkelijk vrij zal zijn. Maar de maatschappij verandert wel snel. Toen ik geboren werd was het kapitalisme nog intakt en onverslijtbaar. Sindsdien is het steeds meer aangetast. Rusland, China, het Oostblok. En ook hier in Europa denken mensen anders dan toen. Onafhankelijker. Ik weet wel dat het kommunisme in Rusland niet gelukt is. Maar dan lees ik Soltsjenitsin, die een doodsvijand van dat systeem is geworden. Toch zegt hij dat de mensen daar meer solidair zijn dan hier. Dat de onderlinge band sterker is. Dat geeft me hoop. Ik geloof dat de afschaffing van het kapitalisme dat mogelijk heeft gemaakt. Dat is een positieve ontwikkeling. Zelf heb ik dat ook meegemaakt. Met de kameraden in Latijns-Amerika. Die warme solidariteit, die er is als je in de moeilijkheden zit. Als alle verschillen even ophouden te bestaan."

Maar is dat niet precies de reden van de solidariteit? Je hebt elkaar nodig. Je bent samen bang. Dat geldt voor Rusland en voor Latijns-Amerika, maar ook als je hier in een gekraakt pand zit met de M.E. voor de deur. Dingen zijn duidelijk, er is een gezamenlijke vijand. Dan is solidariteit heel makkelijk, want je krijgt er kracht voor terug. Ikzelf heb gemerkt dat die solidariteit ophoudt als het gevaar verdwijnt. Dan tellen opeens de verschillen weer.

Een beetje boos is hij, de schrijver. Hoe kan iemand zo twijfelen aan de verbondenheid van mensen? Solidariteit is toch het belangrijkste dat er is! Hoewel?

„Ik geloof niks van jouw stelling. Ook in tijden van nood zijn er massa's mensen die jou over de rand van de afgrond duwen, in de hoop er zo zelf levend vanaf te komen. Kijk maar naar Nederland tijdens de bezetting. Toen was er nauwelijks solidariteit. Mensen waren wolven."

Waarom geloof je dan toch dat het allemaal ooit ideaal zal worden? Waarom geloof je dan toch in solidariteit?
„Wat moet ik anders geloven? Je kunt toch geen pessimist worden. Dan houdt het leven op. (stopt even). Ik vind dat je vragen moet blijven stellen. Twijfel is het begin van alles. Maar ik weiger te geloven dat de mens gemaakt is om door een ander mens vertrapt te worden. Alleen maar omdat die ander zogenaamd belangrijker is dan hij. Als dat waar is, is het niet de moeite om mens te zijn. Ik weet wat machtsrelaties zijn. Ik heb er velen gekend. Met bazen, chefs en direkteuren. Vaak best goede mensen, maar afhankelijkheid vervormt en misvormt je. Je krijgt ook zelf het idee dat je minder bent."

Ik fietste naar huis met het gevoel, weer een dag verloren te hebben in mijn leven. Dat kon niemand begrijpen. „Werk je dan liever op kantoor?" had Bep mij gevraagd. Natuurlijk niet. „Een ander moet toch ook bij een baas werken," hield zij mij soms voor. „Een arbeider die de hele dag in een fabriek staat is er heel wat erger aan toe dan jij. Je moet eens opletten hoe metaalbewerkers er uitzien. Die zijn door hun vak getekend." Het was allemaal waar. Ik wist het wel. Maar ik kon het niet verdragen, een chef boven je die je van alles kon toesnauwen, en als je maar tien percent durfde terugzeggen van hetgeen hij je zei, kreeg je er last mee. Zo was het overal. Siem had gelijk. Elke redacteur was ook nog eens je chef. Zíj dicteerden en ík moest opnemen. Of ik het eens was met wat zij schreven of niet, goed Nederlands of...
Sal Santen: „Een geintje"

Sal Santen. Schrijver, trotskist, beroepsrevolutionair. Maar vooral oorlogskind. Geboren in 1915, in de Eerste Wereldoorlog. Daar houdt hij Engelse ziekte en dus slechte botten aan over. Met het gezin van schoenmaker Barend Santen gaat het ook niet zo goed. Vrij snel na elkaar gebeuren er twee dingen waar de familie nauwelijks meer bovenop komt. Sal's vader gaat failliet en een aantal jaren later sterft Sal's zus Saartje aan tbc. Het gezin is geknakt en Sal zoekt elders geborgenheid. De politiek. AJC, het NVV en de OSP (een afsplitsing van de SDAP).
In 1936 wordt hij sekretaris van een trotskistische jongerenorganisatie. Voorzitter van de 'moederpartij' is Henk Sneevliet, die voor deze Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij in de Tweede Kamer zit. Sal wordt verliefd op zijn stiefdochter Bep en vlak voor de Tweede Wereld oorlog trouwen ze. Een gemengd huwelijk, want Sal is een jood. Dat zal hem redden in de tweede oorlog van zijn leven. Om hem heen sterft bijna iedereen die hem dierbaar is. Dat begint met Henk Sneevliet, zijn grote politieke voorbeeld, die in het begin van de oorlog met zijn groep wordt gefusilleerd. Schoonmoeder Mien Sneevliet wordt afgevoerd naar een koncentratiekamp. Hetzelfde gebeurt met de hele familie Santen. Mien Sneevliet komt terug, de familie van Sal niet. Sal weet niet waar hij met zijn rouw naar toe moet. Hij stort zich in de politiek.
De Vierde Internationale, een trotskistische organisatie. Deze partij gelooft sterk dat een derde wereldoorlog op uitbreken staat. Al het handelen is daar op gericht. Ook dat van Sal, die zo in de derde oorlog van zijn leven terecht is gekomen. Samen met Michel Raptis vormt hij de kern van de beweging. Dat betekent hard werken. Overdag als stenograaf bij de Arbeiderspers of als archivaris bij het Parool. Het gezin, dat inmiddels drie kinderen telt, moet ook gevoed en gekleed worden. 's Avonds werkt hij voor De Beweging. Raptis drijft hem vooruit, sneller en sneller.
In 1952 moet hij naar Latijns-Amerika om daar een vesti-
ging van het Werel
aat op te richten.
zware tijd. Als bli
en de kinderen – t
spraken in — niet
weging worden on
keert hij terug n
land. Begin jaren z
in Algarije een b
oorlog uit. Ben Bell
Nederlandse kam
hulp. Santen sprir
wordt verraden
Zwart, nu de recht
de weduwe van N
Rost van Tonning
en Raptis worden
arrest veroordeeld
maanden gevan
Het gaat om verv
menten, vals geld.
gevangenis wordt
gezet bij het werk
weging. Maar hij i

Maar iedereen heeft toch machtsrelaties? Jij met je kinderen of met Bep. In die relaties ben jij de baas.
„Jawel, maar daar gaat het om een gemeenschappelijk belang."

Hoezo? Dat zal het kind dat iets verboden wordt niet zo zien, denk ik.
„Het gaat om eerlijkheid. Als ik als vader zeg dat iets goed voor mijn kind is, meen ik dat echt. Als een werkgever praat over wat goed is voor de werknemers, bedoelt hij eigenlijk de aandeelhouders. Die eerlijkheid is een wezenlijk verschil.

Zoekend naar antwoorden

„Ik ben altijd een twijfelaar geweest. Vroeger vroeg ik me altijd af of mijn ouders wel van me hielden. Nu stel ik diezelfde vraag bij andere mensen. Ik probeer met het schrijven ook de liefde van de mensen te winnen. Ik wil erbij horen, geaksepteerd worden. Vroeger thuis was het Saartje die alle aandacht kreeg. Zij was per slot heel ziek. Later werd het Maurits, die de jongste en de mooiste was. Ik heb me altijd heel alleen gevoeld. Alleen, onzeker en in de steek gelaten. Dat idee ben ik nooit echt kwijtgeraakt, omdat ik nooit aan ze heb kunnen vragen of dat wel zo terecht was.
Als iemand iets vriendelijks zegt of van me houdt, raak ik in de war. Dan ben ik zo dankbaar dat ik de maan voor hem zou willen vangen. Ik kan het me eigenlijk ook niet voorstellen dat ik het waard ben om van te houden. Dat iemand mij uitkiest, voor mij moeite doet. Daarom deed het me ook zo'n pijn om uit de Vierde Internationale te stappen. Ik had altijd gedacht dat ik toch gerespekteerd werd. Dat ze toch van me hielden. Als dan duidelijk wordt dat je gebruikt bent, valt ook het hele beeld dat je van jezelf hebt in puin."

Hoe komt het nou dat dat bange jodenjongetje, zoals je jezelf noemt, zo'n enerverend leven heeft geleid. Vol spanning, gevaren, dood?

„Dat weet ik niet. Daar probeer ik door het schrijven achter te komen. Plakje voor plakje snij ik iets af van dat raadsel. Probleem is alleen dat bij elke nieuwe helderheid er andere onduidelijkheden boven komen. Waarom leef je het leven dat je leeft? Ik weet het niet. Als ik het wel wist, was ik ook nooit schrijver geworden. Elk mens is een sfinx in het diepst van zijn gedachten. (Grinnikt). Maar het leuke van de mens is dat hij nieuwsgierig is naar de ontrafeling van het raadsel. Dat hij zoekt naar antwoorden. Het „waarom" is heel belangrijk, ook in mijn leven. Misschien wel het enige dat echt wezenlijk is.
Waarom gaat het leven zoals het gaat? Waarom is het toeval zo belangrijk? Dat is fascinerend en beangstigend tegelijk. En voorbeelden te over. In de oorlog was ik ondergedoken bij een vriend. Op een avond kwam er bericht dat er een razzia zou komen. Ik moest dus weg, maar had geen flauw idee waarheen. Mijn vrouw Bep raadde me toen een familielid van haar aan. Toen ik daar aanklopte, werd ik niet binnengelaten. Ze vonden het risiko te groot. Je begrijpt dat ik er goed de pest in had. Die nacht werd dat familielid gearresteerd omdat hij lid van een revolutionaire vakbond was geweest. Het toeval had me weer eens het leven gered. Waarom, dat weet ik niet."

Verzet als rode draad

„Misschien is het alleen met een wiskundige formule te verklaren. Eén op de zoveel honderdduizend wordt door toeval gered. De rest overleeft het niet. Zo'n theorie laat vragen open, dat realiseer ik me best. Maar ik kan de antwoorden toch niet vinden, hoe hard ik dat ook probeer. Ik weet alleen dat ik veel geluk heb gehad in mijn leven. Dat is een gevaarlijke konstatering, want daar word je roekeloos van. Alsof je onaantastbaar bent. Terwijl je dat toeval toch wel zelf beïnvloedt, geloof ik. Het bepaalt je leven ook niet, dat doe je zelf door je eigen keuzes. En die zijn weer gebonden aan de rode draad die door je leven loopt. Bij mij is dat „verzet", zeg ik nu, na zeventig jaar. Ik zie dat steeds weer terugkomen. Vroeger als klein jongetje al. Ik mocht niet in het Noordzeekanaal zwemmen. Dat vond mijn vader veel te gevaarlijk. Juist daarom deed ik dat toch. Om hem te trotseren. Kont tegen de krib. En om mezelf te bewijzen dat ik nog zichtbaar was naast die autoriteit.
Mijn vader was mijn held. Ik vond hem knap en slim en moedig. Die man kon alles. Het was een persoonlijkheid. Ik wilde alles voor hem doen. Deed dat ook. In het gezin van mijn vader draaide alles om zijn schoenmakerij en ook ik heb me de benen onder mijn lijf uit gelopen om van zijn schoenmakerij een sukses te maken. Echt heel hard gewerkt. Maar hij zag het niet, vond het heel normaal. Dat stak me. Dat er zo weinig terugkwam. Ik wilde ook respekt krijgen, serieus genomen worden. Maar voor hem was ik gewoon zijn zoon, die moest gehoorzamen. Dat brengt je in een vreemd niemandsland tussen liefde en adoratie aan de ene en teleur-

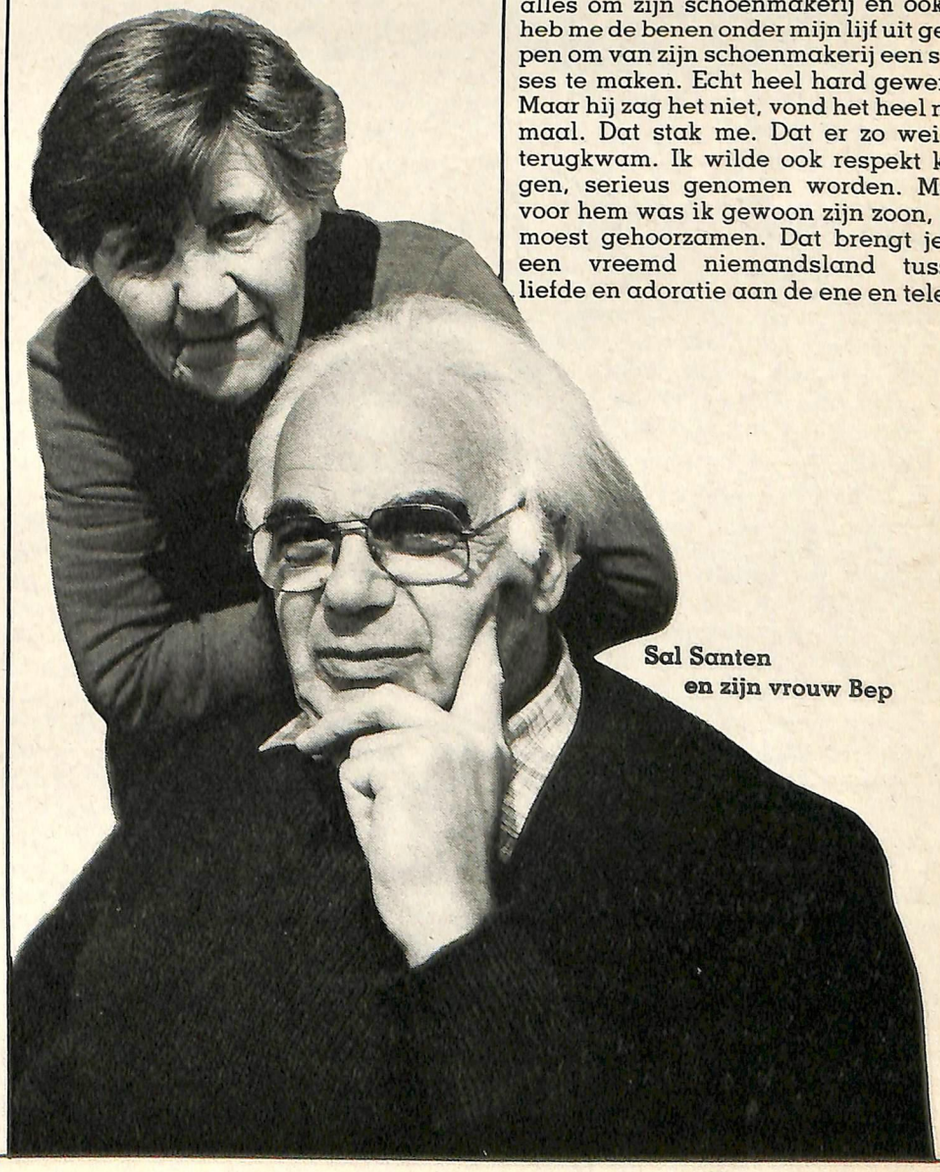

Sal Santen en zijn vrouw Bep

Foto: Chris Pennarts

kretari-
is een
dat Bep
n de af-
r de Be-
houden.
Neder-
g breekt
ijdings-
aagt de
den om
in maar
or Joop
and van
oorman
Santen
een lang
vijftien
nisstraf.
e doku-
ud uit de
weer in-
n De Be-
oe en te-

leurgesteld in het gebrek aan solidariteit van de kameraden.
In 1967 komt het tot een breuk, na een lange reeks konflikten. Santen staat alleen en zo voelt hij zich ook. Weg zijn de zekerheden en het grote doel. Sal stort in en komt terecht in een langdurige krisis. De psychiater Van Emden Boas tilt hem eruit. Hij raadt hem aan door te gaan met wat Sal al voorzichtig geprobeerd had: schrijven.

Vanaf 1969 verschijnen er zo'n tien boeken van Santen. Voor het merendeel sterk autobiografische romans. Persoonlijke en politieke herinneringen. Helder en duidelijk geschreven, mèt een sterke emotionele lading.

stelling aan de andere kant. Daarom ben ik later ook altijd blijven zoeken naar de perfekte vader. Sneevliet, Raptis, allebei grote, sterke mannen die ik zeer bewonderde. Maar die me uiteindelijk ook ontgoocheld achterlieten.
Ik kan me nog goed herinneren dat ik mijn ouders vertelde dat ik ging trouwen met Bep. Mijn vader was woedend. Ik was een bron van inkomsten en dat viel opeens weg. Terwijl hij Bep heel lief vond. Dat vond ik vreselijk. Het was zo vanzelfsprekend dat ik voor de familie leefde, dat hij nijdig werd toen ik ook zélf iets wilde. Ik bestond alleen als onderdeel van zijn gezin. Dat ik een individu was, had hij zich tot dan toe niet eens gerealiseerd."

In dienst van het grote doel

„Dat element is in mijn latere leven vaak teruggekomen. Vooral Raptis heeft me altijd gebruikt. Ik wás er gewoon, het was heel normaal dat ik het werk deed. En ik deed het ook. Omdat ik het politiek-noodzakelijk vond. En omdat ik geloofde dat de weg van Raptis de juiste was. Hij dacht iets uit wat ik vervolgens deed. Ook hem bewonderde ik. Om zijn intellekt, om zijn autoriteit. Naast hem voelde ik me heel klein en gelukkig dat ik hem mocht helpen.
Maar ja, hoe lang hou je dat vol? Hoe lang kun je je eigen gevoelens en ideeën aan de kant zetten? Hoe lang kun je blijven toestaan dat je zelfvertrouwen wordt afgepeld? Ik heb het bijna vijfentwintig jaar uitgehouden. Toen was ik op, ben ingestort. Zeker als je jezelf zo lang ondergeschikt hebt gemaakt, is daar een klap voor nodig. Dan geloof je niet meer dat je het recht hebt iets voor jezelf op te eisen."

Waarom heb je dat zo lang laten gebeuren?
„Omdat het nodig was. Voor de politiek. Voor de wereld. Dat vond ik tenminste toen."

Toch zeg je dat mensen gelijkwaardig zouden moeten zijn. Hoe is dat te rijmen?
„Dat is niet te rijmen. Dat blijft tegenstrijdig. Maar ik geloof nog steeds dat het klopt. Soms moet je ongelijkheid toestaan om voor anderen gelijkheid te bevechten. Dat geloof ik echt. Maar het blijft moeilijk. Je slaat zo'n groot deel van je leven over. Alles in dienst van dat grote doel. Nauwelijks een gezinsleven. Nauwelijks een innerlijk leven op ander dan politiek gebied. Moeizame relaties met vrienden, slecht funktionerend werk.
En dan komt het moment dat je te oud bent om dat allemaal in te halen. Misschien schrijf ik daarom ook wel. Om stiekem toch te kompenseren. In mijn boeken kan ik kommentaar leveren. Kan ik zeggen wat ik toen niet durfde of niet aankon. Ik kan schrijven dat ik er toen al genoeg van had. Dat ik had moeten zeggen dat ik het niet meer pikte. Zo'n toevoeging verandert het verleden. Niet alleen voor mij, maar ook voor degenen met wie ik samen was."

> En toch doe ik niet meer mee. Ik kan me niet meer voegen naar de wil van mensen die zich voortdurend boven mij stellen, mij gebruiken als dit nuttig is, mij in een hoek trappen als het ze anders uitkomt. Daarvoor heb ik te veel geleden in mijn leven. Ook voor mij geldt het recht op zelfbeheer. Ik neem mijn lot in eigen handen.
> Sal Santen: „Adios Compagneros"

Samen naar De Aanslag, „een film die over

Een zaterdagmatinee in Tushinsky Amsterdam. Een perfekte première-bioscoop. De brede entree lijkt gemaakt voor een binnen-schrijdende koningin. Een dik, veelkleurig tapijt met vormen uit de Jugendstil, die op het behang terugkomen. Overal verse bloemen in vazen, slingers, bollen.
Het is rustig. Zo'n veertig mensen zijn hun boodschappen die ochtend gaan doen om tegen tweeën naar de film te kunnen. De gemiddelde leeftijd is zestig, schat ik. Veel èrg oude vrouwen, die vrijwel onoverkomelijke problemen hebben met de zes treden die naar de zaal leiden. „Ik kom 's winters nooit de deur uit," vertrouwt èèn met toe, „maar ja, De Aanslag mòest ik echt gaan zien."
Sal en ik nemen nog even koffie. We worden er bijna warm van. Ik heb de schrijver hier vanmiddag uitgenodigd. Ben benieuwd of hij zich kan herkennen in de Arnold van Mülisch. De jongen die zo hard probeert zijn verleden te vergeten. Die zich voorbehoudt dat de oorlog voorbij is en dat vragen van schuld en toeval hem niet meer bezighouden. Omdat „iedereen gedaan heeft wat hij heeft gedaan."
Twee-en-half uur lang ontrollen de feiten uit het boek zich voor ons. Af en toe moppert Santen. "Gaat die gek in de zòn liggen schieten! Dan ben je toch dood voor je het weet!" Het zijn de niet-kloppende details die hem irriteren. Een fout verduisteringsgordijn, de afwezigheid van bonnen bij de gaarkeuken. Het houdt hem af van het kijken naar de jongen en zijn oorlog. Ik begin me af te vragen of hij deze barriès met opzet bouwt.

Om vijf uur staan we buiten. Toch een beetje in de ban. Maar Amsterdam viert karnaval. Of probeert dat, in ieder geval. Drie verdwaalde boerenkielen hossen zingend door het late winkelpubliek, dat wel vreemdere dingen gezien heeft. In het kafé op het Rembrandtplein is het ook al feest. Hier betekent dat ballonnen, slingers en guitige teksten aan de muur. We proberen niet te kijken en bestellen rode wijn. De schrijver begint ogenblikkelijk te praten. "Er wordt te veel geschreeuwd in de film", zegt hij. Mensen die lijden, lijden in stilte. Ze treuren en huilen van binnen. Dat doen ze niet zo openlijk, want anderen willen toch niet luisteren. „Te lang geleden, het wordt tijd dat je daar eens overheen komt, Sal."
Een vriend zei gisteren dat hij al veertig jaar hoofdpijn heeft. Veertig jaar en niets aan te doen. Ik ken dat gevoel. Ik weet het nog goed, het was op een zaterdagavond. Ik had zo'n pijn, zo'n verschrikkelijke pijn. Alles kwam boven, heel helder en levensgroot. Alsof ik het ècht voor me zag. Ik zat te trillen en te zweten, ik wist niet meer wie ik was. Een soort shock, denk ik. Toen heeft Bep me bij de hand genomen en naar de dokter gebracht. Die arts heeft toen de psychiater Van Emden Boas gebeld. Die was gespecialiseerd in mensen zoals ik. Hij heeft me uit mijn krisis gehaald. Hij heeft gezorgd dat ik redelijk kan leven. Zonder hem en zonder Bep was ik allang dood geweest."
Het verhaal komt in partjes van een zin. Ingestrengelde, verkrampte handen en de blik gericht op een vast punt op het plein. De schrijver heeft het moeilijk. Langzaam lopen zijn

Hoe komt het dat je toen niet flink genoeg was om het te zeggen? Je hebt zoveel meegemaakt, zoveel gedaan. Hele gevaarlijke dingen ook.
„Die dingen kun je alleen maar doen als je bang bent. Heel bang. Als je geen angst voelt, als jood in een racistische oorlog bijvoorbeeld, dan ben je een gevaarlijke gek. Ik ben altijd dóór mijn angst gegaan. En dat is de enige moed die er is."

Ingeborg van Teeseling

BOEKEN SAL SANTEN

Jullie is jodenvolk. Arbeiderspers, Amsterdam, 1969
Sneevliet, rebel. Arbeiderspers, Amsterdam, 1971
Deze vijandige wereld. Arbeiderspers, Amsterdam, 1972
Adiós compañeros. Arbeiderspers, Amsterdam, 1974
Een geintje. Arbeiderspers, Amsterdam, 1975
Stormvogels. Arbeiderspers, Amsterdam, 1976
Brand in Mokum. Arbeiderspers, Amsterdam, 1977
De kortste weg. Arbeiderspers, Amsterdam, 1977
Schimmenspel. Tabula, Amsterdam, 1982.

Binnenkort verschijnt:
Poste-restante Rood
Sneevliet, rebel (1971), De Rode Burcht (1975) en ¡ Adiós compañeros! (1974) verenigd als Poste-restante Rood in deze politieke trilogie.
ca. 400 pag., ca. ƒ 37,50, BF 750
ISBN 90 234 0952-3

toeval gaat."

brilleglazen over. Maar het verhaal moet worden verteld. „De film gaat over toeval, voor mij. Als het lijk niet voor zijn deur was neergelegd, hadden Arnolds ouders nog geleefd. Als de buurman geen hagedissen had gehad .... Om dit soort dètails gaat het.
In mijn leven hangt ook veel van het toeval af. Of wat het dan ook is dat je leven beïnvloedt. Als ik toen wèl bij mijn oom was gaan logeren had ik nu niet meer geleefd. Als mijn broer Maurits in een andere trein had gezeten .... Daar word je gek van. Dat geeft je het idee dat je er iets aan had kunnen veranderen. En als je dat had gekund is het ook jouw schuld dat je dat niet gedaan heb. Dus ben je de oorzaak van ieders dood, ieders lijden. „Als ... dàn" is een irreële veronderstelling. Dàn was alles anders geweest. Anders zeg ik, niet beter. Want ik heb geluk gehad. Maar anderen niet. Ik vraag me af wat de reden is. Ik weet het niet. Wil het misschien ook niet weten. Ik noem het „toeval". Dat is genoeg. Want het is waar. Iedereen hèèft gedaan wat hij gedaan heeft." (IvT)

HUMANISTEN UIT DE HELE WERELD BIJEEN IN OSLO

Van 3 tot en met 7 augustus zal in Oslo het negende wereldkongres van de IHEU, de internationale humanistische organisatie worden gehouden. Met de kreet *„Humanists say yes to life"* zullen de aanwezigen zich vier dagen in gesprekken en diskussies storten.

Omdat ja zeggen tegen het leven een wel heel algemeen thema is, werd dit toegespitst op de drie sleutelbegrippen zelfrespekt, solidariteit en overleving. Hierover zullen door prominente humanisten inleidingen worden gehouden. Daarnaast worden er ook workshops georganiseerd waar men verder over deze onderwerpen kan doordiskussiëren. Maar ook andere zaken komen in deze workshops aan de orde. U kunt er met andere humanisten uit de hele wereld praten over bijvoorbeeld de man/vrouw-verhouding, de kind/ouders-verhouding, het oud worden, rituelen, het raadsliedenwerk, onderwijs, opvoeding, bijgeloof en de invloed van het humanisme op de samenleving.
Er zal dus veel worden gepraat, ontmoet en ideeën uitgewisseld. Ook is er tijd voor (andere) ontspanning. Zo zal er een grote show (Grand Show) worden gehouden, is er de uitreiking van de „Humanist Award" en wordt aan het eind van het kongres een feestelijk diner gegeven.
Slechts één maal in de vier jaar is er deze kans om andere humanisten over de gehele wereld te ontmoeten. U bent van harte welkom op dit IHEU-kongres in Noorwegen, dat met 30.000 leden de grootste humanistische organisatie in de wereld kent. Het valt te overwegen een bezoek aan dit kongres te kombineren met een vakantie in dit skandinavische land. Duur is het overigens wel. U moet er toch wel op rekenen dat het bijwonen van dit kongres u zo'n 2000 gulden gaat kosten. Dat is kompleet, dus het gehele verblijf in Noorwegen plus de reis en het bijwonen van het kongres. Goedkopere mogelijkheden zijn er bij het Humjos, het belgische humanistische broertje dat tevens reisburo is. Adres: Rogierstr. 134 in Brussel. Telefoon: 02/2151694.
Ben je een jongere dan kun je goedkoop mee met de in het HV georganiseerde jongeren. Op het kongres zal er ook een speciale ontmoeting van jongeren plaatsvinden, georganiseerd door de IHEYO, het jonkie van de IHEU dus. Opgave hiervoor bij het IHEU-sekretariaat, 030-312155.

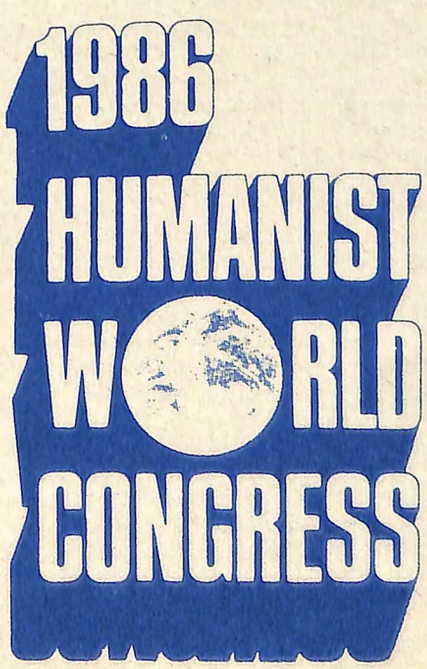

NOW is your last chance to attend the 9th World Congress of the International Humanist and Ethical Union at the University of Oslo, August 3–7, 1986.
Lecturers of worldwide reputation: Marilyn French, Johan Galtung, Gerald Larue, Sir Hermann Bondi and others. Humanists from all continents are already booked. Hurry up – and write:

Human-Ethical Association of Norway
P.O.Box 2870 Tøyen
N-0608 Oslo 6, Norway

HUMANISTS SAY "YES TO LIFE"

Het Humanistisch Vormingscentrum voor militairen „het Coornherthuis" organiseert van 9 t/m 11 juni een themakonferentie voor militairen van alle krijgsmachtonderdelen. Het thema is: „Mannelijkheid in de krijgsmacht, natuurwet of mythe?"
De konferentie is tot stand gekomen i.s.m. de werkgroep Homosexualiteit en Krijgsmacht.
Opgave en/of nadere informatie (infomap): Oranje Nassaulaan 71, 3708 GC Zeist. Tel. 03404-14060. Buitengewoon verlof is mogelijk. (AMAR, art. 85, pt.r.)
Kosten met BOV ƒ 7,50.
Kosten zonder BOV (burgerambtenaren) ƒ 63,–.

BENT U EIGENLIJK EEN INTELLEKTUEEL?

Op het Waterlooplein vond ik een oud dagboekje. Het moet van iemand zijn geweest die net zo oud is als ik. Wie de rechtmatige eigenaar is, weet ik niet. Nergens staat een naam of een adres. Alleen prijkt boven elke pagina een datum. Op 19 maart 1975 lees ik: „Vandaag 22 jaar geworden." In dat jaar was ik ook 22.

De schrijver was op dat moment werkzaam op een bank, maar studeerde in de avonduren Engels. Over zichzelf zegt hij niet zoveel. Nauwkeurig houdt hij zijn vorderingen bij; hoeveel uur hij aan zijn huiswerk besteedt, waaruit de behandelde stof bestaat, wat hij aan zijn huishouden kwijt is en hoe zijn werk op de bank gaat. Hij – het is overduidelijk een man – had in die tijd een vriendin die Els heette. „Naar Els geweest", „Bij Els geslapen" , „Met Els naar de bioskoop geweest", „Bij Els d'r ouders gegeten." Meer zegt hij niet. In het dagboek is vrijwel geen drama te bekennen. Het leven kabbelt verder, de resultaten van de studie zijn zeer goed en de relatie met Els kent toppen nog dalen. Maar vijf bladzijden voor het einde vindt er een vreemde wending plaats.
Het is op dat moment 17 juli 1975. Een „tamelijk warme dag." Daaronder staan een paar witregels. Maar dan. In grote schuine hoofdletters lees ik de zin: „IK WIL GRAAG EEN INTELLEKTUEEL ZIJN!" De bladzij is verder onbeschreven. Hat dagboek houdt plotseling op te bestaan, want de rest van het schrift is gevuld met een soort essay waarvan de titel ook weer in schuine kapitalen staat geschreven: HOE MOET IK EEN INTELLEKTUEEL WORDEN.
Ik schrijf nu wat over:
1. Wat is een intellektueel precies? Een intellektueel is iemand die vrijwel overal verstand van heeft. Hij is intelligent. De mensen kunnen bij hem terecht met vragen van allerlei aard. Bakker van de avondkursus is een intellektueel. Hij weet veel van Engelse letterkunde, maar ook veel daarbuiten. Zijn lessen gaan vaak helemaal niet meer over letterkunde, maar over filosofie en zo. Bakker is al oud, maar wel iemand om een voorbeeld aan te nemen. Hij heeft veel studie gedaan.
2. Ik moet dus ook veel studeren. Ik wil namelijk ook lesgeven en straks aan mijn leerlingen net zo lesgeven als Bakker. Ik kan het Engels nu redelijk, maar wat weet ik eigenlijk van de schrijvers.
3. Ik moet ook wat weten over filosofie. Ik heb Bakker gevraagd wat ik nu het beste kan lezen. Hij zei dat hij altijd boeken over het Zenboeddhisme las.
4. Ik ben roomskatholiek, maar het Zenboeddhisme is geloof ik ook beter als je intellektueel wilt worden. Wat heb je als intellektueel aan het roomskatholieke geloof. Mijn moeder is streng gelovig en is geen intellektueel. Mijn vader was het vroeger evenmin.

Tot zover het dagboek. Het is verleidelijk om het helemaal over te schrijven, maar het overige is niet zo interessant; wat hij al van het Zenboeddhisme weet, hoe hij dat in de encyclopedie heeft opgezocht, dat soort dingen.
Ik hou van zulke menselijke dokumenten; ik herken ook veel. Mij hield destijds dezelfde vraag bezig. Oosterse mystiek, Zenboeddhisme, wat was de zin van het leven? Hoe moet ik leven? Alleen wenste ik toen absoluut geen intellektueel genoemd te worden. Ik wilde het ook niet zijn. Eigenlijk is intellektualisme me nog vreemd.
Eind jaren zestig, begin jaren zeventig meenden wij dat we politiek gevormd moesten worden. Ik sloot me dan ook aan bij de S.J., de Socialistische Jeugd. We kwamen ergens in de Haarlemmerhouttuinen bij elkaar en diskussieerden over Mao, de democratisering van bedrijven, medezeggenschap en zelfbeschikkingsrecht. We lazen Marx en luisterden naar „oudere jongeren" die ons over Marx, Bakoenin en al die andere voorvechters voor een betere wereld vertelden. Ik verzamelde de boeken van Quack die een studie had gemaakt over de socialisten en verkocht ze weer tegen veel hogere prijzen aan studenten die die boeken voor hun skriptie nodig hadden. Deze vorm van kapitalisme verzweeg ik uiteraard. Rolf, een soort leider van de S.J., fulmineerde vaak tegen „die zogenaamde intellektuelen."
„Intellektuelen wonen in de herenhuizen. Ze bekommeren zich niet om wat zich in de straten afspeelt. Wij wonen in de straat. Daar speelt onze strijd zich af."
Ik begreep geloof ik toen wel wat hij bedoelde. De intellektuelen van die tijd hadden nauwelijks oog voor de jeugd, ze wezen het avant-gardisme af, wilden met ons jongeren niets te maken hebben. Er heerste een generatie-konflikt en de intellektuelen stonden aan de kant van de ouderen. Intellektualisme stond voor elitair gedrag – en daar waren we helemaal tegen. Kunst moest niet voor maar een paar mensen zijn, maar voor iedereen. Iedereen moest ook opgevoed worden tot kunstzinnige beleving. Mooi was wat het volk vormde; wat niet onmiddellijk te begrijpen viel, deugde niet.

Helaas ben ik ouder geworden.
Een residu van het socialisme van toen is me nog steeds sympathiek. Ik ben nog altijd een jongen van de straat, ik hoor nog steeds niet in de herenhuizen thuis, maar geloof ook dat de socialistische heilstaat niet te verwezenlijken is.Ik denk zelfs dat ik hem zou ontvluchten als hij morgen bereikt zou zijn, maar ik vind wel dat je er naar moet streven.
Langzamerhand ben ik ook van zaken gaan houden waar de elite van houdt en dienovereenkomstig ben ik, geloof ik, elitair geworden.
Ik lees boeken waarvan ik vrijwel zeker weet, dat de „grote massa" ze niet begrijpt. Ik hou van bepaalde vormen van beeldende kunst die nog steeds als ontoegankelijk wordt ervaren. Ik werd een kleine zelfstandige; haat de belasting, wil grote winst maken met mijn kleine bedrijf en ik heb al meer dan eens de revolutie verraden omdat ik voor zo'n revolutie ordinair bang ben.
Maar ben ik nou een intellektueel?
Elke generatie moet opnieuw formuleren wat haar intellektuelen zijn. Eerst was je een intellektueel als je voor de kerk was, daarna moest je er juist tegen zijn; het intellektualisme werd altijd opgeëist door filosofische en maatschappelijke stromingen. Marxisten waren intellektuelen. Existentialisten waren intellektuelen, studenten waren intellektuelen. Hippies waren het ook – maar wat het nu werkelijk was en wie de werkelijke intellektuelen waren bleek net zo aan mode onderhevig als de vorm van je kraag of het dessin op je overhemd. Is Schillebeeckx een intellektueel? Is Den Uyl een intellektueel? Waarom is Nijpels het dan niet en Vonhoff weer wel? Elke groep had zijn eigen geestelijk leider die dan weer door de ander als dorpsgek werd gezien.
Toch geloof ik dat je iets kunt zeggen over intellektuelen, al zou ik geen wetmatige stellingen daarover durven poneren. Intellektuelen zijn voor mij mensen die kritisch staan ten aanzien van wat er om hen heen gebeurt. Maar dat niet alleen. Ze proberen hun kritiek vorm te geven; ze willen gehoord, gezien of gelezen worden. Rousseau, Voltaire en Diderot waren duidelijke intellektuelen, evenals Augustinus. Ze namen niet alleen waar wat zich aan hun voordeed, maar stelden daar hun eigen visie tegenover en zetten die op schrift.
Maar Mozart is eigenlijk in mijn visie ook een intellektueel; hij stond kritisch tegenover de muziek uit zijn tijd en stelde daar iets anders tegenover.
Maar intellektualisme heeft behalve met een bepaalde houding tevens iets te maken met een bepaalde vaardig-

heid. Alleen maar kritisch zijn en daar noch in woord of geschrift iets tegenover stellen, betekent niets. Om gehoord of gelezen of gezien te worden, zul je je moeten bekwamen. Een intellektueel is aldus verplicht kreatief te zijn – en een intellektueel zal eveneens een moralist dienen te zijn, zelfs als hij de amoraliteit predikt.

Ik schrijf dit allemaal op, niet alleen omdat ik dat dagboekje heb gevonden, maar omdat ik even daarna in de boekhandel het boekje **Vincent van Gogh is niet meer** van **Pierre Janssen** kocht. Ik weet nog dat ik als zestienjarige eens een discotheek bezocht, terwijl ik boordevol Socialistische Jeugdidealen zat. Er was een keiharde rockband en ik bevoelde mijn Leninspeldje. Op een gegeven moment hield de band op met spelen en beklom Pierre Janssen het podium. Het moet in het jaar 1967 of daaromtrent geweest zijn. Ik kende die mijnheer Janssen wel van de televisie en ik verafschuwde hem. Hij begon te vertellen. Over kunst. Hij trilde, sprak zacht, vergat af en toe de microfoon en ik kon het niet goed hebben dat ik naar hem moest luisteren. Hij besprak kunst die ik niet begreep en daarom verderfelijk vond, maar zijn betoog was interessant. Het duurde niet lang. Ik weet niet meer welk schilderij hij ons liet zien, maar we waren allemaal geboeid. En ik begreep hem! Ik vond het mooi wat hij liet zien! „Ga eens een museum in. Bekijk de schilderijen die daar hangen," luidden zijn laatste woorden. Pierre Janssen was een intellektueel, wist ik, maar dan een die volgens mij aan de verkeerde kant stond. Maar daaraan begon ik toen te twijfelen.

Janssen verdween uit mijn gezichtsveld, want hij kwam minder op de televisie. Ik werd ouder, hij direkteur in Armhem; ik kreeg andere interesses in opeens zie ik dat boekje in de winkel.

Grappig... thuis las ik eerst het dagboekje en daarna de verhaaltjes, de kleine beschouwinkjes van Janssen. Schitterend... in mooie, beeldende eenvoudige zinnen, schetste hij een fijne, eigenzinnige werld. Hij enthousiasmeerde door zijn kennis en zijn visie. Hij heeft het over de invloed van een fluitende vogel op zijn werk; over de marionet van de schilder Dick Ket; over een kleine afwijking van Shakespeare en nog een heleboel meer. Nooit opdringerig, wel soms buitengewoon gevoelig op de rand van het sentimentele, maar altijd licht en helder. Een perfekte intellektueel. Niet iemand van wie je denkt: die weet zoveel, dat red ik allemaal niet in een leven, maar eerder iemand die door zijn helderheid je de liefde voor het detail wil bijbrengen. Die eigenlijk schroomt om zijn pen op papier te zetten omdat hij bang is je iets te ontnemen.

Een van de mooiste stukjes vond ik *Tekenen van leven* dat maar zo'n vierhonderd woorden lang is en aldus begint: „Al enige tijd woon ik op het platteland, maar niet echt, want dan zou ik het moeten kunnen tekenen en ik kan niet tekenen."

Het is één van de mooiste beginzinnen die ik ken. Je woont pas echt op het platteland als je het kunt tekenen. Als het betekenis voor je heeft, als je het kunt verwerken. Janssen vertelt verder dat een tekening altijd lijkt op het moment dat je tekent. „Kom je even later terug, dan stelt je tekening niets meer voor. Ze duurde alleen terwijl je bezig was. Even daarna schrijft hij: Kon ik maar een tekening maken die mij de werkelijkheid vertelt. Vanmorgen zag ik op de bomen een zilverpaars licht. Hoe teken je dat?" Hij schetst de onmogelijkheid om een bepaalde stilte, een bepaalde sfeer weer te geven – en tegelijkertijd laat hij de waarheid zien die „echte" tekenaars in hun werk kunnen leggen. Nogmaals, een briljant stukje tekst van maar vierhonderd woorden, waarin het hele probleem van schijn en wezen aanvaardbaar wordt, omdat het heel erg met hem te maken heeft.

Is Pierre Jansen nou een intellektueel? Ja. Hij staat kritisch ten aanzien van zichzelf – en tegelijkertijd wil hij gelezen en gehoord worden; niet om van zijn kritiek en kreativiteit te getuigen, maar eerder om die aan te wenden teneinde het zinvolle te laten zien. Het is intellektualisme dat stimuleert en inspireert omdat het ontdaan is van alle cynisme en in dienst staat van iemand anders.

Nee, helaas, ik ben niet zo.

Maar ik zie wel, dat je er zuinig mee moet zijn.

Die jongen van dat dagboekje... ik hoop dat hij de heilstaat van het intellektualisme heeft bereikt, al of niet via het boeddhisme. Maar mocht het mislukt zijn, dan moet hij dit boekje eens lezen.

Theodor Holman

Humanitas – Praatlijn voor Ouderen

Sinds 4 maart kunt u elke avond/nacht een luisterend oor vinden tussen 22.00 uur 's avonds en 02.00 uur 's nachts. Kunt u niet slapen door wat voor probleem dan ook? Is er niemand tegen wie u vertrouwelijk kunt praten? Via de praatlijn van Humanitas blijft u anoniem. Misschien dat een opbeurend woord helpt uw probleem wat lichter te maken. De medewerkers die u te woord staan, kunnen u ook doorverwijzen zodat u vaak de juiste hulp kunt krijgen. Het is echter in de eerste plaats een práátlijn. Dus u praat en de vrijwillige medewerkers luisteren en adviseren zonodig. Soms is het moeilijk de eerste stap te doen, maar zit u in nood, kunt u al die gedachten niet stil zetten en houden ze u uit de slaap? Bel gerust: 020-273385 en er zal graag iemand naar u luisteren. Velen voor u hebben dit tot hun grote tevredenheid en rust gedaan. Voelt u ervoor om bij dit werk te helpen? En u bent woonachtig in Amsterdam? **Wij zitten dringend om medewerkers verlegen.** Het meehelpen aan de praatlijn gebeurt op vrijwillige basis, reiskosten worden echter vergoed.
Indien u belangstelling hebt kunt u tijdens kantooruren bellen met telefoonnummer 020-262445 en een afspraak maken met onze koördinator voor het vrijwilligerswerk.

020-273385

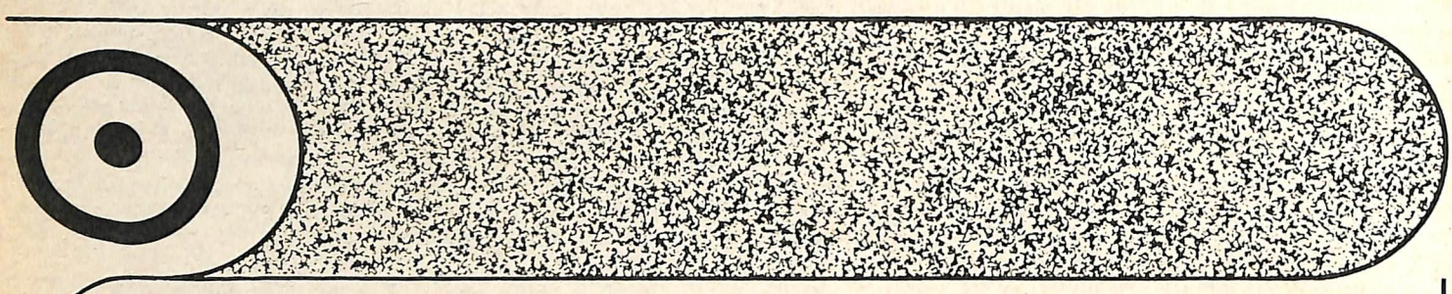

De Posten in Enschede is een modern bejaardencentrum met 450 bewoners en 160 medewerk(st)ers. Het centrum is aangesloten bij de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden te Amsterdam. Het beleid is gericht op een zo groot mogelijke zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid, zowel van de bewoners als van de medewerk(st)ers.

Vanwege vervroegde uittreding van de huidige functionaris, zoekt het bestuur van De Posten contact met belangstellenden voor de functie van

DIRECTEUR (M/V)

Functie-informatie:
De directeur ressorteert rechtstreeks onder het bestuur en hij is verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken, waarbij een goed woon-, leef- en werkklimaat voorop staat.

Hij houdt zich bezig met de voorbereiding van bestuursbesluiten en zorgt ervoor dat deze optimaal worden uitgevoerd.

In deze zeer verantwoordelijke baan is hij niet alleen manager, organisator en coördinator, maar hij weet tevens om te gaan met de vele sociale aspecten die in zijn functie aan de orde komen.

Functie-vereisten:
- HBO-opleiding, richting bedrijfskunde of bedrijfseconomie;
- ruime ervaring in een soortgelijke functie bij een organisatie van dezelfde omvang. Bij voorkeur opgedaan in het bedrijfsleven en/of bij een instelling;
- ruime up-to-date kennis op het gebied van personeelbeleid;
- directiediploma LSOB of de bereidheid deze cursus te volgen;
- bij voorkeur een humanistische of een vrijzinnig protestantse levensovertuiging/-beschouwing;
- leeftijd: 35 - 50 jaar.

Datum indiensttreding: 1 januari 1987.

UITNODIGING

Om zich vooraf terdege te oriënteren kunnen belangstellenden een uitgebreide informatiemap aanvragen bij ons centrum. Met daarin alles over ons tehuis, de functie, de structuur van de personele organisatie, de arbeidsvoorwaarden, de sollicitatieprocedure enz.

Indien u bent geïnteresseerd, of in uw omgeving potentiële kandidaten kent, dan kunt u de informatiemap schriftelijk bij ons aanvragen. Daarna kunt u besluiten of u wel of niet wenst te solliciteren.

Uw sollicitatiebrief, die vóór 23 mei in ons bezit dient te zijn, kunt u richten aan het bestuur van Bejaardencentrum De Posten, De Posten 135, 7544 LR Enschede.

bejaardencentrum 'de posten' enschede

Kommissie gaat overheidssteun bekijken

Half april installeerde de kersverse minister De Korte de „Commissie van advies inzake de criteria voor steunverlening aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag". In de kommissie hebben acht hoog- en anderszins geleerde heren zitting waaronder prof. dr. M. Rood, oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond.
De kommissie gaat zich buigen over het vraagstuk van overheidssubsidies aan christelijke kerken, de islamitische, hindoeïstische en andere geestelijke stromingen. Onder die laatste kategorie wordt dan ook het humanisme gerekend. De kommissie moet met name de onenigheid oplossen die bestaat over de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht en het gevangeniswezen. In afwachting van het advies van de kommissie is minister De Korte van plan voorlopige voorzieningen te treffen. Als richtlijn zal gelden dat de steun „aantoonbaar het algemeen belang moet dienen." Deze richtlijn geldt ook als opdracht voor de kommissie, die de grondwettelijke scheiding van kerk en staat voorop moet stellen.
In de kommissie zal nog een harde strijd gestreden moeten worden als we horen wat de voorzitter van de kommissie, prof. mr. Hirsch Ballin in zijn antwoord aan de minister stelde.
Hij vindt dat de maatschappelijke positie van de kerkgenootschappen voor de overheid een gegeven moet zijn: „De overheid heeft niet tot taak deze positie kunstmatig te versterken of te verzwakken. Hirsch Ballin stelde verder dat niet alleen ledentallen of individuele voorkeuren bepalend moeten zijn voor de mate van overheidssteun. De door de overheid onder omstandigheden te verlenen steun moet evenredig zijn aan wat de kerkgenootschappen op eigen kracht tot stand brengen qua organisatiepatronen en financiering. (Bron: NRL-Handelsblad 15-4-86)
Opvallend hierbij is dat Hirsch Ballin ineens het getalskriterium laat vallen. Jarenlang werd in diskussies over de onevenredige bevoordeling van kerken gesteld dat het Humanistisch Verbond niet moet zeuren met z'n nog geen 20.000 leden. Nu ook voor de kerken het aantal leden als uitgangspunt een dubieuze zaak wordt, gooit men het over een andere boeg om de gevestigde posities te kunnen handhaven. (CV)

Kwartslag: Vrouw in de spiegel

De film geeft een dubbele kijk in de spiegel. Het laat Rosario Suàrez zien, een bekende danseres van het Cubaanse Nationale Ballet, maar zij is ook in verwachting van een kind.
19 mei KWARTSLAG AAN TAFEL – JONGEREN EN KIEZEN
Aan de vooravond van de verkiezingen. Gesprekken met politiek georiënteerde jongeren.
26 mei „BREKEND GLAS" (herhaling van 10/6/85)
„Vandalisme" is het zelfgekozen onderwerp waarmee kinderen van „De Werkschuit" in Zwolle bezig zijn. Het onderwerp wordt behandeld in de lessen van het humanistisch vormingsonderwijs (HVO) op deze school.
HVO stelt de mens en zijn omgeving centraal en stimuleert kinderen hun eigen mening te vormen en die van anderen te respekteren.

Nieuw nummer HVB-kontakt verschenen

In het maart/april nummer van het HVB-KONTAKT staat een uitvoerige weergave van een deel van een NCRV-uitzending. In deze uitzending werd gesproken over vrede en veiligheid en dr. A. M. Oostlander, direkteur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA komt dan tot de opmerkelijke uitspraak: „Ik vind de tegenstelling west-oost niet zo essentieel. Ik vind de tegenstelling „naar het evangelie willen luisteren of niet" veel essentiëler..."
In deze „noodeditie", zoals de redaktie het noemt, verder een deel van de toespraak die Sicco Mansholt hield tijdens een kongres van Europese Journalisten te Madrid en een beschouwing van HVB-voorzitter Henk Bos over de perikelen rond het 1 novemberbesluit en hoe nu verder te gaan met de vredesbeweging.
Het HVB-KONTAKT is op schriftelijke aanvraag verkrijgbaar bij het HVB-sekretariaat, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht. (s.v.p. vermelden: maart/april)

Het volgende nummer van de Humanist verschijnt half juni. Kopij daarvoor moet binnen zijn voor 27 mei.

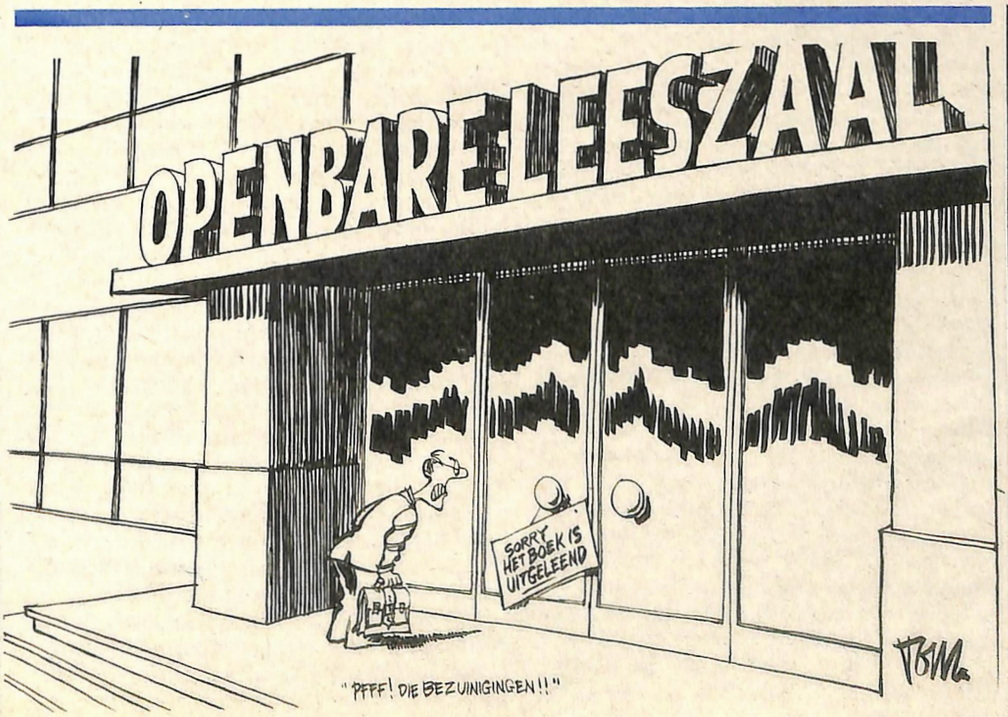

Basel eert Erasmus

De Zwitserse stad Basel herdenkt dit jaar de 450ste sterfdag van Erasmus. In geen andere stad in Europa heeft deze beroemde humanist langer geleefd dan in Basel.
Van 26 april tot 7 september is in het Historisch Museum van Basel een tentoonstelling ingericht over het leven en werken van ERASMUS VAN ROTTERDAM, zoals hij in Zwitserland wordt genoemd. Te zien o.a. zijn de persoonlijke bezittingen van Erasmus, een rekonstruktie van zijn studeervertrek en de befaamde portretten die Holbein junior van hem schilderde.
Na jaren van onderzoek zal ook het geheim rond het tweede skelet in het graf van Erasmus worden onthuld.
Er bestaat een speciaal Erasmus-hotelarrangement (inklusief kortingen op stadsvervoer, theaterbezoek etc.).
Inlichtingen ook voor groepsbezoek aan de Erasmus tentoonstelling: mevrouw K. Idenburg, tel. 070-249958 en/of VVV Basel, Blumenrain 2, 4001 Basel, CH.

HET HV-GEBEUREN

Hoofdbestuurskandidaten (V/M) gezocht

Het hoofdbestuur heeft in april zijn funktioneren geëvalueerd. De stemming was aanmerkelijk positiever dan in voorgaande jaren. We zijn er nog lang niet, maar er zit aanzienlijke verbetering in het bestuurlijk werk. Met behulp van de nieuwe ambtelijke sekretaris hopen we onze ingewikkelde en veelomvattende organisatie goed leiding te kunnen geven. Vooral de bundeling van de vele diensten en werkstichtingen onder de zogenaamde beleidsplatforms blijkt goed uit te pakken. Het hoofdbestuur kan zich nu meer met de hoofdlijnen van het inhoudelijke beleid bezig houden.
Het hoofdbestuurswerk vraagt veel inzet van de ongeveer 20 vrijwilligers die daarmee belast zijn. Daarom is het begrijpelijk dat deels uit persoonlijke overwegingen, deels vanwege drukke werkzaamheden elders een aantal hoofdbestuursleden afscheid hebben genomen of binnenkort zullen gaan nemen. Dat geldt voor Ton Termeulen, Anna Blaak, Anneke Krijnen (gelukgewenst met het NCO-voorzitterschap!) en Regina Visscher. Als nieuwe tweede sekretaris wordt Jorine Boegem voorgedragen. Als nieuwe voorzitter voor het beoogde Humanistisch Instituut voor Wetenschappelijk Onderwijs en Onderzoek (HIWOO) is Arie den Broeder aangezocht (gelukgewenst met je zojuist verworven doctorschap!). Het hoofdbestuur heeft een kommissie ingesteld die onder mijn voorzitterschap op zoek gaat naar nieuwe kandidaten. Bij voorkeur vrouwen, gezien de samenstelling van de rest van het hoofdbestuur. Er wordt met name uitgekeken naar kandidaten uit de sfeer van het humanistisch vormingsonderwijs, de gezondheidszorg en de rechten. Liberale vrouwen van buiten de Randstad staan al jaren hoog op ons verlanglijstje genoteerd. Wie belangstelling heeft kan met mij kontakt opnemen.
Het hoofdbestuur is akkoord gegaan met de verspreiding van een diskussiestuk van de vrouwengroep over het Humanistisch Manifest. Binnenkort zal het hoofdbestuur met de leidinggevende funktionarissen over datzelfde manifest praten omdat over een jaar een herzien koncept aan het kongres moet worden voorgelegd.
Tenslotte nog een oproep op verzoek van de IHEU: de internationale humanistische unie heeft een reisfonds voor jonge humanisten ingesteld die in augustus het internationale kongres willen bijwonen. Het bankrekeningnummer is 45.63.98.724 tnv IHEU-reisfonds, Utrecht. In tegenstelling tot wat soms wordt gezegd zijn er vele humanistische jongeren die graag aktief willen zijn: steun hen van harte!

Rob Tielman

Anneke Krijnen weg uit hoofdbestuur

Anneke Krijnen is kort geleden benoemd tot de nieuwe voorzitter van de NCO, de Nationale Commissie Ontwikkelingssamenwerking. Zij volgt hiermee Hein Roethof op, die weer Tweede Kamerlid is geworden. Door het aanvaarden van deze nieuwe funktie was Anneke Krijnen helaas gedwongen om haar lidmaatschap van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond op te zeggen. Zij had hierin een belangrijke stem, met name tijdens de diskussie over de reorganisatie van het Verbond en ook als bestuurlijk vertegenwoordigster van de vrouwen in het HV. Wij wensen haar veel sukses toe in haar nieuwe funktie.

HVO start uitgave Nieuwsbrief

Het Humanistische Vormingsonderwijs (HVO) is begonnen met de experimentele uitgave van een speciale nieuwsbrief voor HVO-gevenden en belangstellenden.
De eerste HVO-Nieuwsbrief laat gelijk zijn spierballen zien. Men wil aktie, want de maat is vol. Het gaat hierbij om het ontbreken van een rijksregeling voor een redelijke betaling van de HVO-gevenden.
Het HVO wil dat zoveel mogelijk mensen een brief schrijven naar de politici. De tijd voor de verkiezingen is daarbij bijzonder gunstig. Doel van deze schrijfcampagne is de gelijkberechtiging van het HVO. Aktiepunten hierbij zijn onder andere: het streven naar een open pluriforme school, de keuzevrijheid van ouders voor het levensbeschouwelijk onderwijs aan hun kinderen, het bekostigen van HVO volgens landelijke richtlijnen en dus beloning van HVO-gevenden vergelijkbaar met de honorering van vakleerkrachten. Momenteel is het HVO vooral nog afhankelijk van de gemeentelijke willekeur als het gaat om de bekostiging.
De HVO-Nieuwsbrief vraagt allen die het humanistisch vormingsonderwijs een warm hart toedragen, om met deze schrijfcampagne mee te doen. De Nieuwsbrief bevat ook een lijst van adressen van politici die bij voorkeur benaderd zouden moeten worden. U kunt de Nieuwsbrief aanvragen bij het HVO, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Tel. 030-318145. (HvH)

HV-Jeugdkamp

Deze zomervakantie van 26 juli t/m 2 augustus wordt er een kamp georganiseerd voor 8 t/m 12-jarigen. Een kampweek waar de lust tot knutselen, spelen, sporten volop geuit kan worden, vandaar de naam „Handen en Voetenweek". Het kamp wordt georganiseerd in 't Hiekerhoes in Hooghalen, vlakbij Assen en kost *f* 210,– per kind. Indien u dit bedrag beslist niet kunt betalen, dan is er in overleg een betalings/kortingsregeling mogelijk. Een folder met verdere informatie en een opgavebon kan worden aangevraagd bij het HV t.a.v. Jac van den Oort, postbus 114, 3500 AC Utrecht of telefonisch: 030-318145.

Landelijke kaderdag

Op 7 juni viert de gemeenschap Utrecht haar jubileum. Ter gelegenheid hiervan wordt een landelijke kaderdag gehouden. Er zal een grote informatiemarkt zijn waar de vele facetten van de humanistische beweging aan bod zullen komen. Het moet wel gezellig worden, want er zijn ook hapjes en drankjes, jazz-muziek en er is ook een crèche aanwezig. Speciale aandacht is er uiteraard voor de aktiviteiten van de gemeenschap Utrecht. De informatiemarkt duurt van 10.30 tot 16.00 uur. Aansluitend is er het jongerenfeestje (zie onder).

Weekend vrijwilligers

Op zaterdag 7 en zondag 8 juni zal in het Coornherthuis te Zeist een weekend worden georganiseerd voor vrijwilligers van de Plaatselijke Geestelijke Verzorging van alle gemeenschappen. Op deze dagen zullen zowel inhoudelijke ondersteuning van het vrijwilligerswerk als het uitwisselen van ervaringen aan bod komen. Maar ook ontspanning en gezellig samen zijn neemt een belangrijke plaats in.

Er is plaats voor 76 mensen, maar slechts 60 daarvan kunnen blijven slapen. Mensen die in de buurt van Zeist wonen willen we aanraden thuis te overnachten. Snel opgeven is geboden. Kosten *f* 50,–. Vegetarisch eten is mogelijk mits vroegtijdig opgegeven. Lakens zelf meebrengen. Opgeven uiterlijk vóór 1 juni bij Marian Termeer tel. 030-318145 en gireren op gironummer 58 t.a.v. Humanistisch Verbond Utrecht, onder vermelding van *„Weekend vrijwilligers PGV"*. Na aanmelding wordt het programma toegestuurd. Raadpleeg voor verdere inlichtingen de koördinatie PGV van je eigen gemeenschap.

HET HV-GEBEUREN

HV-jongeren bouwen feestje

Op 7 juni bouwt de LWHJ (Landelijke Werkgroep Humanistische Jongeren) in het kader van het veertig jarig bestaan van het HV een feestje. Vanaf 20.00 uur is de Michaëlskapel van de Domtoren het domein van de humanisten. Hoe het feest er uit gaat zien is nog niet precies bekend, maar de LWHJ hoopt in elk geval een band en goede swingmuziek te kunnen aanbieden.
Meld je even aan bij Hans Vertegaal (030-318145) dan weten we hoeveel mensen er ongeveer komen.
Ook oudere humanisten en andere belangstellenden zijn van harte welkom, zo meldt het LWHJ.

Kano-trektocht voor jongeren

Voor de oudere jeugd organiseert het HV evenals vorig jaar een kano-trektocht. Dit jaar gaan we kanoën door *Midden-Friesland.* Daarbij komen we o.a. in Sneek, Grouw en Akkrum. Er kunnen maximaal 25 jongeren van 14 t/m 16 jaar mee. Per dag varen we 15 à 25 kilometer in groepjes van ongeveer 6 personen, met begeleiding. Je hoeft niet te kunnen kanoën, dat wordt je wel geleerd. Een sportieve instelling en goed met anderen kunnen samenwerken is wel vereist.
We kamperen op campings of bij boeren. De kano-trektocht wordt gehouden van zaterdag 19 t/m 26 juli. De deelnameprijs is *f* 280,–; dat is inklusief kampgeld, eten en de huur van de kano's. Een betalings- of reduktieregeling is in overleg mogelijk. Een folder met alle informatie en een opgavebon kun je aanvragen bij Jac van den Oort, Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Telefoon: 030-318145. Geef je snel op ivm het beperkte aantal plaatsen; in ieder geval vóór 1 juli!

Jubileum Limburg

Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het HV organiseert de Werkgroep Midden/Noord-Limburg mede namens de Gemeenschap Zuid-Limburg een toneelstuk op vrijdag 23 mei om 20.00 uur in kultureel centrum De Oranjerie, Kloosterwandplein 12/16 te Roermond. Uitgevoerd wordt het solo-toneelstuk „Twee Zwarte Zwanen" van Martin Hartkamp. Het stuk wordt gespeeld door de „Zeg eens Aaa"-akteur John Leddy. Hij speelt een gefingeerde ontmoeting tussen de humanisten Rudolf Agricola en Desiderius Erasmus (beiden Nederlanders uit de 15e eeuw). Op 24 mei wordt er in een van de bijzaaltjes van de Oranjerie een informatiedag georganiseerd van ca. 10.30 tot 16.00 uur. In de middag loopt dit parallel met een Literair Festijn in de grote schouwburgzaal waar bekende dichters en schrijvers te zien en te horen zijn als Boudewijn Buch, Hugo Raes, Simon Vinkenoog, Ton van Reen e.v.a. Bovendien is er een poëziewedstrijd. ▶

Extra kernendag HVB

Het Humanistisch Vredesberaad (HVB) organiseert een extra kernendag die wordt gewijd aan „Europese Veiligheid". Deze dag wordt gezien als voorbereiding op een manifestatie van internationale allure, die in het najaar zal plaatsvinden. Op initiatief van het HVB organiseert het Landelijk Overleg Vredesorganisaties deze manifestatie in het kader van het jaar voor de Vrede. De extra kernendag wordt op 24 mei gehouden in het Landelijk Humanistisch Centrum te Utrecht. Meer informatie in het half mei verschijnende HVB-KONTAKT (op schriftelijke aanvraag verkrijgbaar bij het HVB-sekretariaat, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht).

▶Voor nadere inlichtingen en kaarten bestellen (*f* 4,– voor leden en *f* 7,50 voor niet-leden) voor het toneelstuk „Twee Zwarte Zwanen" kunt u terecht bij het sekretariaat in Heythuysen, tel. 04749-1013.

Gemeenschapsnieuws

Gewest N/W Overijssel: Op zondag 11 mei vanaf 10 uur kan men zich verzamelen in het Dienstencentrum „De Terp", Radewijnstraat 1 te Zwolle voor de *gewestelijke familiedag.* Aan de dag wordt meegewerkt door de „Vrienden van de Stadskern", zodat u kunt verwachten dat er veel aandacht is vóór en een wandeling dóór het *oude stadscentrum* van Zwolle. Inlichtingen en aanmelding o.a. bij mw. A. ter Braak, tel. 038-214632.
Gewest Noord-Holland: Zondag 8 juni van 10.00 tot 16.30 uur vindt de *gewestelijke voorjaarsdag* plaats in Hoorn. Om 10.00 uur verzamelen in het zaaltje van de Stichting „Mensen zonder werk", Hoogerbeetsstraat 4 te Hoorn. Daar is eerst een inleiding van de heer D. Schuijtemaker over *klederdracht in West-Friesland.* Na de lunch volgt een bezoek aan het West-Fries Museum. Inlichtingen een aanmelden bij mw. A. Korver, tel. 02265-1491.
Amsterdam: Dinsdag 6 mei om 20.00 uur spreekt *drs. Marc Nicolaas,* leraar maatschappijleer aan het Amsterdams Lyceum, over de échte betekenis van *diskriminatie.*
Dinsdag 20 mei om 20.00 uur houdt *prof. dr. Wim van Dooren,* docent filosofie aan de T.H. in Delft, een inleiding over *„Goed en Kwaad, een ethische nabeschouwing".* Beide lezingen vinden plaats in het Humanistisch Centrum, R. Vinkeleskade 64 te Amsterdam-Zuid. Deuren open 19.30 uur. Toegang gratis.
Eindhoven: Vanaf donderdag 8 mei vindt er weer het traditionele *Hemelvaartkampeerweekend* plaats in de „Holenberg" te Schaijk. Inlichtingen: mw. E. Venema, tel. 04904-12693.
Midden-Holland: Dinsdag 13 mei om 20.00 uur spreekt *Hildegard Wassenaar* koördinator Plaatselijk Geestelijke Verzorging bij het HV, over het onderwerp *„Zelfdoding".* Plaats: „De Boog", C. Huygenslaan 2 te Waddinxveen (2 min. lopen van station Waddinxveen-Noord).
West-Brabant: Op maandag 12 mei om 20.00 uur houdt *Herman Sternheim* een inleiding over *„Kunst en Cultuur"* in een zaal van „De IJpelaar", Overakkerstraat 111 te Breda.
Winterswijk: Zondag 25 mei vanaf 10.00 uur vindt er een *familiedag* voor gemeenschappen in Oost-Gelderland plaats. Eerst verzamelt men zich in Museum Freriks, waar films van Winterswijk vertoond worden. Na de lunch een bezoek aan de Steengroeve, een rondrit door het omliggende natuurgebied en een bezoek aan hotel „Nieuw-Beusink" voor pannekoeken eten. Inlichtingen en opgave bij F. Knoop, tel. 05430-13269.
Zwolle: Op woensdag 7 mei om 20.00 uur spreekt de heer *R. N. Ferro* over het onderwerp *„Dromen"* in de Hilde van de Havezate, Gombertstraat t/o Ravelstraat te Zwolle.

Jac van den Oort

STILLEVEN 7

OUDE LIBELLE OP STOEL

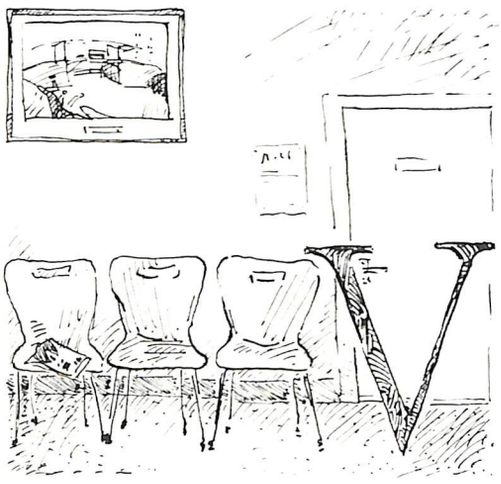

Van Gogh, hij hangt er nog steeds. Ik steek mijn handen in mijn zakken en kijk met een scheef hoofd naar de ingelijste reproductie. „Brug bij Langlois. Arles, maart 1888."
In al die jaren is de huifkar geen millimeter opgeschoten. Hoeveel beweging het schilderij ook suggereert, de paarden voor de kar zullen nooit de overkant van de ophaalbrug bereiken. Net zo min als de vrouwen op de voorgrond ooit een keer klaar zullen komen met het spoelen en drogen van hun wasgoed. Eens een wasvrouw, altijd een wasvrouw.
Ik draai mij om, ga zitten en blader wat in een oude Libelle, in afwachting van de dokter. Enkele weken geleden had hij mij uitgenodigd om een keer bij hem langs te komen, na het spreekuur. Hij wilde de schrijver die hij vroeger als patiënt heeft gehad weleens persoonlijk ontmoeten.
Mijn moeder zit hier achter.
Sinds de dood van mijn vader, twaalf jaar geleden alweer, gaat zij eens in de maand voor controle naar het spreekuur. Ze wordt gewogen en haar bloeddruk wordt gemeten, waarna de dokter vraagt hoe het met haar gaat. Honderduit praat mijn moeder aan de hand van de laatste foto's van het jongste kleinkind over haar kinderen en kleinkinderen, negentien in totaal. Ze praat over haar vreugde, maar vooral over haar angsten en zorgen.
Eens een moeder altijd een moeder.
Soms kan de dokter het niet alleen af en schrijft hij haar wat valium-tabletjes voor die over het algemeen onaangeroerd in het strenge, witte doosje van de apotheek bewaard blijven.
Voorschrijven is belangrijker dan innemen.
„Ze is een grote moeder", heeft de dokter gezegd toen hij me opbelde om een afspraak te maken. Hij heeft gelijk. Ze is een moedermoeder, een grote vrouw in een kleine wereld: keuken en omgeving. Als kind dacht ik dat moeders geen slaap nodig hadden. Mijn moeder stond als eerste op en ging als laatste naar bed. Het laatste kwartiertje van de dag was voor haar zelf, dan las ze de krant. De koppen op de voorpagina werden door haar gesneld; het streeknieuws spelde ze. Geen geboorte, huwelijk, jubileum of begrafenis in Loosduinen ontsnapte aan haar aandacht.
De deur van de spreekkamer gaat open. Ik leg de Libelle naast mij op een stoel, schud de dokter de hand en ga hem voor de spreekkamer in. Hij lijkt niet ouder geworden, ook niet jonger. Kaal was hij al. Hij heeft de stem van een dokter, een beetje hees. Een warme, hese stem. Onlangs heeft hij zijn zilveren jubileum gevierd. Vijf-en-twintig jaar geleden nam hij als jong broekie de huisartsenpraktijk over van een bejaarde dorpsdokter, een dokter als uit een streekroman die zoop en aan zijn eigen medicijnen was verslaafd.
Ik kijk naar zijn handen. Ik voel ze weer. Kouwe vingertoppen op mijn warm koortsig lijf.
De dokter heeft „Mooi Meegenomen" gelezen, vertelt hij. Ik weet het. Mijn moeder heeft het boek, mijn eerste kinderboek, op een van haar maandelijkse controle-bezoeken trots aan de dokter laten zien. Hij verkeerde in de veronderstelling dat hij het boek mocht houden, mijn moeder durfde het aan het eind van het consult niet terug te vragen. Ze is meteen doorgefietst naar de boekhandel om een nieuwe te bestellen. Er waren geen boeken meer voorradig. De dag ervoor had mijn moeder zelf de laatste exemplaren opgekocht voor jarige of bijna-jarige neefjes en nichtjes. Ik heb mijn moeder handen vol geld gekost.
„Tejo, de lotgevallen van een geëmancipeerde man" heeft ze nooit aan de dokter laten zien. Ze schaamde zich een beetje voor dat boek. Ze wilde wel een exemplaar hebben, tenslotte had ik, haar zoon, het geschreven. Maar het kwam niet naast „Mooi Meegenomen" in de boekenkast te staan.
„Moest dat nou, al die vieze woorden?"
„Ja moeder, dat moest."
De dokter zelf is met mijn moeder over „Tejo" begonnen. Hij heeft ervoor gezorgd dat „de lotgevallen van een geëmancipeerde man" alsnog een plaatsje kreeg in de boekenkast.
Het woord van de dokter is heilig. Ik probeer het gesprek met de dokter op mijn vader te brengen, die bijna tastbaar aanwezig is in de spreekkamer. Hier heeft hij gezeten, jaren geleden, misschien wel op dezelfde stoel als waar ik nu op zit. Hier heeft zijn stem geklonken, heeft hij zijn verlangens en zijn angsten onder woorden gebracht.
„Je vader was een filosoof", zegt de dokter. „Ik heb lange gesprekken met hem gevoerd. Over je moeder over zijn kinderen. Hij wilde meer, maar hij heeft voor zijn gezin gekozen."

KOOS MEINDERTS

ILLUSTRATIE: ANNETTE FIENIEG